

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOSINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

Românii din Crișana în vâltoarea evenimentelor revoluționare ale anilor 1848-1849

Jr. Dr. Augustin ȚĂRĂU

Revoluția de la anul 1848 s-a definit ca un fenomen general european, determinat de transformările structurale acumulate de către societatea bătrânului continent*. Marile progrese înregistrate în sectorul industrial și agricol, urmate firesc de un spor demografic pe măsură, au reclamat nașterea și dezvoltarea unor noi curente în plan ideologic. Toate acestea nu au fost decât expresia procesului general de dezvoltare a relațiilor capitaliste, însă structurate într-o formă superioară, și înscrise, *vade retro*, în programul Revoluției franceze de la 1789¹.

Pe tărâmul ideologic, ca și pe câmpurile de luptă, aveau să se înfrunte cele două eterne curente care au modelat de veacuri istoria Europei, vechiul și noul, în cazul de față conservatorismul desuetului sistem feudal, încă bine reprezentat și perpetuat în spațiul central-european, și liberalismul promovat de burghezia occidentală prosperă. În plus, peste complexa ecuație a stării conflictuale, peste întreg arealul bazinului dunărean, s-a grevat problema afirmării și recunoașterii identității naționale a popoarelor căzute în robia supraputerilor zonale.

Retrospectiv, referindu-se la Revoluția din Țările Române, Nicolae Bălcescu, în puține cuvinte, reușea să formuleze corolarul evenimentelor derulate pe pământ românesc. „Revoluția română de la 1848 – spunea el – n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără, trecut și fără viitor, fără altă cauză decât voința întâmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza Revoluției române. Causa ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sunt 18 veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”². Așadar, expresia Revoluției române de la 1848 se regăsește în nivelul de dezvoltare a societății, în general, alimentată pe de o parte de acutizarea contradicțiilor sociale, iar pe de altă parte de necesitatea soluționării problemei naționale³. Această din urmă cauză, a condus la revigorarea idealului de constituire a „*Daco-Romaniei*”, ca entitate politică independentă, menită să reunească sub jurisdicția sa întreaga populație românească și teritoriile locuite de aceasta, ca prim pas, iar într-un viitor apropiat, urmând să dobândească statutul de subiect de drept internațional⁴.

Speranțele românilor s-au pliat, în special pe contextul raporturilor negative ce afectau relațiile dintre cei trei coloși vecini, în speță pe tensiunile dezvoltate între Rusia, ca putere protectoare a celor

¹ Camil Mureșan, *Cadrul european al revoluției de la 1848*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 11

² Apud: *** *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 24

³ Ioan Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, Editura România Pres, București 2002, pp. 7-8

⁴ Gheorghe Platon, *Revoluția română de la 1848, deziderat național și restricții politice*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 159

două principate române, și Turcia, ca putere suzerană, iar în Transilvania, pe fondul deteriorării relațiilor dintre austrieci și maghiari, ultimii profund nemulțumiți de poziția deținută în cadrul Imperiului Habsburgic. La fel ca și în întreaga noastră istorie, momentul 1848 a însemnat pentru suprastructura românească o bună ocazie de promovare a intereselor naționale prin exploatarea conjuncturii externe, de care fruntașii poporului român a știut să profite din plin⁵.

Revoluționarii moldoveni și cei munteni au luat în calcul atât varianta maximală, ce se traducea prin obținerea independenței de stat sub formula „națiunii române de sine-stătătoare”, admițând protecția Rusiei, chiar dacă în proiectele lor subzistau temeri întemeiate față de politica pan-slavismului cultivat de această putere, cât și varianta minimală, realizabilă datorită slăbirii politicii coloniale aplicate de Turcia în principate. În ultimă instanță, și această din urmă soluția ar fi însemnat o importantă victorie. Ea ar fi condus în viitor, așa cum s-a și confirmat după 1859, la o lărgire a spectrului de afirmare a poporului român în concertul valorilor europene.

Speranțele emancipării naționale și sociale au cuprins întreaga populație românească a Transilvaniei și a părților românești din Ungaria, la scurtă vreme după ce în lumea satelor sosiseră vești în legătură cu tulburările izbucnite pe întreg teritoriul Imperiului austriac. La 11 martie 1848 începuseră mișcările revoluționarilor cehi⁶, pentru ca numai după două zile focul revoluției să se aprindă și la Viena⁷, cu ocazia deschiderii lucrărilor Dietei Austriei de Jos. După fuga cancelarului Metternich⁸, sub presiunea populației orașului, împăratul a demis guvernul și a format unul nou în componența căruia au fost cooptați o seamă de liberali, după care a promis elaborarea unei noi constituții în care să fie oglindite clar toate drepturile cetățenești⁹.

Entuziasmul românilor a sporit și mai mult în urma declanșării revoltei antihabsburgice din 15 martie 1848 de la Pesta. Programul Revoluției maghiare, chiar dacă însera în conținutul său o seamă de articole care îngrădeau practic drepturile de afirmare națională ale slavilor, românilor și germanilor trăitori în Ungaria, dar propovăduia câteva principii generoase, cum sunt: egalitatea tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate și confesiune, desființarea privilegiilor feudale, abolirea iobăgiei, alcătuirea unui guvern constituțional, libertatea presei și a întrunirilor etc. Era de așteptat ca la auzul acestora idei reformatoare, în bucuria generală care a urmat, cei mai mulți români să îmbrățișeze necondiționat cauza revoluției. Acest lucru s-a și întâmplat, în ciuda evoluției negative a evenimentelor care au afectat ireconciliabil relațiile româno-maghiare în Transilvania.

Liberalii unguri reușiseră în primăvara și vara anului 1848 să impună un regim politic construit în jurul centralismului maghiar de stat, transformându-l pe monarh în rege constituțional al Ungariei, cel care va sancționa noua legislație revoluționară din martie, aprilie și iunie 1848. În sens novator, parlamentar, acest curent s-a dovedit benefic numai pentru cele două națiuni prezente în vârful piramidei puterii, ungurii și austriecii. Celelalte națiuni din imperiu, cu toate că acopereau majoritatea etnică din cei aproape 36 milioane de locuitori nu au reușit să-și impună în viața de stat programele lor politice ce ar fi conferit statului o structură federalistă. În prima parte a anului viața politică a îmbrăcat forma unui regim dualist parțial, care a fost spulberat în toamnă pe fondul conflictului armat intervenit între Pesta și Viena, pricinuit de blocajul dialogului dintre unguri și austrieci asupra problemelor legate de unitatea diplomatică, militară și financiară¹⁰.

Referindu-se la această criză, fostul cancelar austriac Klemens prinț von Metternich-Winneburg, ministrul afacerilor externe și consilier, eticheta în termeni deosebit de duri întreaga conducere

⁵ Keith Hitchins, *Desăvârșirea națiunii române. Anul 1848 la români*, în *Istoria României*, Editura Corint, București, 2002, p. 298

⁶ *** *Istoria Lumii în Date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 228

⁷ Gerhard Rempel, *Metternich and the New Social Order 1815-1848*, Western New England College, 2003, p.e.

⁸ *Clemens Wenzel Lothar Nepomuk*, prinț, iar din anul 1813 conte de Metternich-Winneburg, duce de Portella; ministru al afacerilor externe de la 4 octombrie 1809, iar din anul 1821 cancelar al Curții Imperiale a statului. Cf. Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică Enciclopedie de Istorie Universală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 39

⁹ *** *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 2

¹⁰ Dumitru Suci, *Pronunțământul de la Blaj și impactul său asupra evoluției programelor și tacticilor Mișcării Naționale Românești din Transilvania*, în Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca, 2003, p. 20

revoluționară maghiară. „În această țară, Ungaria – spunea acesta – legile care o conduc, moravurile și obiceiurile sunt în urma cu mai multe secole față de restul Europei. Ungurii au fost «civilizatorii» noștri! halal! La corturi cu voi măi sălbaticilor!”. El nu-și va îndulci tonul nici mai târziu, în 1849, când conflictul armat atinsese accente dramatice. „Ungaria se aseamănă cu o mlaștină. Dacă vrei s-o transformi în livadă sau în pământ fertil, ar trebui să se facă în așa fel încât să se scurgă apă stătătoare” – se exprima acesta făcând aluzie la nobilimea maghiară din Transilvania și la actele ei criminale¹¹.

Românii, și în special cei din comitatele transilvănene, s-au trezit destul de repede din euforia momentului, și au început să-și pună semne de întrebare în legătură cu pachetul de legi adoptat la 18 martie 1848 de către Dieta de la Pozsony. Cea mai mare parte a actelor normative relatau și dezvoltau, acum sub o formă juridică elaborată, principiile enunțate la Pesta. Punctul nevralgic îl constituia însă hotărârea de alipire a Transilvaniei la Ungaria, act decizional emis arbitrar, fără consultarea populației românești, prin care erau spulberate toate năzuințele de emancipare națională ale acesteia. Elita maghiară dovedea și cu această ocazie o mai veche meteahnă a ei, întruchipată prin anacronismul ideii de „națiune maghiară dominantă” peste o țară multinațională, dar în care ungurii erau mai puțini numeric decât națiunile conlocuitoare, deziderat pe care-l promovau atât conservatorii cât și liberalii din guvernul Battyány. În ciuda faptului că maghiarimea se ridicase împotriva dominației austriece, atitudinea ei se afla acum în opoziție cu mărețele idealuri progresiste enunțate în plan social.

Angoasa ungarilor izvora atât din temerea unei eventuale cristalizării a unui stat ardelean autonom, către care, mai de vreme sau mai târziu, s-ar fi putut alipi și comitatele românești din Ungaria, situație în care proporția etniei maghiare ar fi devenit ridicolă în raport cu reprezentarea românească, cât și din spectrul efectelor unui asemenea demers, în cazul în care românii, majoritari, le-ar cășuna să solicite unirea cu confracții lor din cele două principate românești. Ambele variante se dovedeau a fi incompatibile în raport cu aspirațiile maghiare de reconstituire a legendarului regat al Sfântului Ștefan.

Nobilimea maghiară cunoștea prea bine țelurile înspre care se îndrepta națiunea română. Nobilul Wesselényi Miklos, liderul liberalilor din Ardeal, încă din 1846, atrăgea atenția asupra acestora într-o scrisoare adresată lui Kossuth. „Nu trebuie să uităm – spunea el – că în această nobilime există (cu sensul supraviețuiește – n.n. A.Ț.) acum naționalitatea noastră. Are nobilimea noastră pe toată scara valorilor și rațiunii destule cusururi și nu puține păcate. Dar atât e adevărat, că maghiarimea, numai, sau aproape numai, în rândurile ei există. Dacă miile nobilimii ruinându-se, ea se reduce la insignifianță, cea mai mare parte a milioanele care-i va lua locul nu vor fi maghiare”¹².

Sub imperiul aceluiași spaime, la sfârșitul lunii martie 1848, nu mai puțin de 44 de nobili maghiari din Transilvania s-au adresat guvernului de la Pesta printr-un memoriu în care-și exprimau susținerea deciziei de anexare a principatului, văzută de ei ca unică șansă de supraviețuire a minorității maghiare din acest teritoriu. Cu această ocazie, Wesselényi Miklos a ținut să accentueze din nou asupra fragilității statutului maghiarilor ardeleni: „Situația în Transilvania este foarte dificilă – subliniază liberalul maghiar – există probleme care ar putea împiedica «unirea» Transilvaniei. În consecință, Transilvania va cădea în mâinile românilor sau ale sașilor”¹³.

Cea mai grăitoare dovadă a motivației care a stat la fundamentarea hotărârii de anexare a Ardealului a fost furnizată de Carol Szász, un alt fruntaș maghiar, care în însemnările sale surprinde esența aspirațiilor românești, anume că românii „visau unirea într-un singur stat Dacia, al Valahiei, Moldovei, Bucovinei, Transilvaniei și a părților din Ungaria, vecine cu Transilvania; ei visează o Transilvanie românească”¹⁴. Despre cum era văzută rezolvarea problemelor sociale legate de desființarea diferențelor de clasă, cuvintele guvernatorului Transilvaniei din perioada 1849-1851, Ludwig von

¹¹ H. Kilma, *Guvernatorii Transilvaniei 1774-1867*, Sibiu, 1943, p. 63

¹² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică, București, 1967, p. 407

¹³ Deak Imre, *A Szabadság Harc Története, levelekben ahogyan a kortársak látták*, Budapest, 1848, p. 79. Apud: Liviu Maior, *1848 Opțiuni programatice românești în Transilvania*, în *Istoria României. Pagini Transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, p. 193

¹⁴ *Ibidem*, pp. 88-89

Wohlgemuth, reușesc să definească în modul cel mai strălucit atitudinea elitei maghiare. „Nobili maghiari erau cei mai cruzi asupritori ai iobagilor români –spunea el – Atitudinea lor entuziastă față de ideile de libertate, egalitate și fraternitate dispărea când e vorba de supușii lor”¹⁵.

Rezumată, dilema Revoluției maghiare se mărginea la incapacitatea probată de elita de la Pesta de a înțelege că principiile democrației sunt diametral opuse ca finalitate cu idealul renașterii Ungariei lui Ștefan cel Sfânt. Pe bună dreptate, reprezentanții celorlalte națiuni conlocuitoare se întrebau ce câștig pot să obțină din înlocuirea tiraniei austriece cu cea maghiară. Ștefan Moldovan, un participant român la revoluție, scria în acest sens că „s-ar putea ca această unire să fie o continuare, încă mai amplă, a nefericitei, pentru noi, uniri a celor trei națiuni din 1437”¹⁶.

Se poate lesne observa că șansele de izbândă ale Revoluției maghiare au fost subminate încă de la început. Era de așteptat o reacție potrivnică din partea românilor, atâta vreme cât opinia națiunii lor era pur și simplu ignorată. În articolul de lege al VII-lea al lucrărilor Dietei, intitulat „Despre împreunarea Transilvaniei (Ardealului) cu Ungaria”, deputații se pronunțaseră clar: „Unitatea națională și identitatea dreptului cerând împreunarea Transilvaniei, care se țâne de Coroana ungurească, cu Ungaria, pe temeiul deplin al dreptului. Iar întâmplările timpului de față poftind, ca întâresele amânduror țări surori să fie reprezentate la Dieta care mei de aproape se va ținea, spre înființarea acestora se hotărăște”¹⁷.

La articolul al V-lea al lucrărilor Dietei, cel care reglementa nivelul de reprezentare a fiecărei unități teritorial-administrative în Dietă, după ce erau trecute în revistă toate comitatele și numărul de deputați pe care-l trimit, erau pomenite scaunele săsești, cele ungurești, autonomiile haidonice, cele ale regimentelor de graniță, și altele¹⁸, dar nimic despre drepturile politice ale românilor¹⁹. Protestele românilor au rămas fără ecou; ba mai mult, situația lor s-a agravat după ce guvernatorul Teleki la 30 aprilie 1848 a trecut la represalii împotriva oponentilor. Într-o asemenea stare tensionată intelectualitatea românească a hotărât convocarea unei mari adunări naționale la Blaj, planificată a se desfășura pe data de 3/15 mai.

La adunare au participat peste 40.000 de români, în fruntea lor situându-se tânăra elită intelectuală ridicată din mijlocul sătenilor, puternic ancorată în realitățile lumii rurale din care se născuse. Cu această ocazie Simion Bărnuțiu a rostit celebra fraza mobilizatoare care va direcționa opera de emancipare a conaționalilor săi: „Românilor, ascultați, voi până acum ați fost morți politicește. Voi dară, un milion și trei sute și mai bine de români, nu existați pe lume ca națiune. Astăzi este ziua învierii noastre”²⁰. Marea Adunare de la Blaj s-a definit ca o excepțională demonstrație de forță a românității ardeleni, opusă unora dintre principiile corupte ale cauzei maghiare. Ea marchează totodată și momentul dezicerii totale a majorității românilor de Revoluția maghiară. La adunare au fost invitați să participe și revoluționari din cele două principate surori. Din Moldova a venit Alecu Russo și Alexandru Ioan Cuza, iar din Țara Românească, Dimitrie Brătianu, însoțit de August Treboniu Laurean, Ion Maiorescu și Aaron Florian, ardeleni stabiliți în Muntenia.

Puși în fața intransigenței maghiarilor, românii prezenți la Marea Adunare de la Blaj, și-au declinat azeziunea față de programul revoluționarilor lui Kossuth. La punctele 2 și 3 ale Proclamației rostite cu această ocazie era limpede exprimată opțiunea mișcării naționale: „Națiunea română declară că vrea să rămână pururea credincioasă Înălțatului Împărat al Austriei și Mare Principe al Transilvaniei, [pre]cum și

¹⁵ H. Klima, *Op. cit.*, p. 63

¹⁶ Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 327. Apud: Liviu Maior, *Op. cit.*, p. 193

¹⁷ *Articuliile Lejilor Dietii din anul 1847/8, sau tinărit cu poruncă Ministerială*, Crăiasca Tipografie a Universității, Buda, 1848, p. 14 – în AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 27/1848-1851, f. 14

¹⁸ Districte privilegiate cu drept statutar au fost: „a) districtul iasigo-cuman; b) districtul celor 16 orașe scepușane; c) districtul celor 6 orașe haidonice; d) districtul turopol «Universitas nobilium Campi Turopolia»; e) fondul regiu săsesc; f) fondul săcuiesc”. Apud: Georgiu Plopu, *Părți alese din dreptul privat ungar*, Tomul I, art. 192, Tipografia „Ateneul” Societate anonimă, Oradea 1929, p. 194

¹⁹ *Articuliile Lejilor Dietii din anul 1847/8, sau tinărit cu poruncă Ministerială*, Crăiasca Tipografie a Universității, Buda, 1848, p. 10-13, în AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 27/1848-1851, f. 10-13

²⁰ *** *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 24

auguste Case Austriace”. De persoana împăratului se legau toate speranțele românilor de a fi recunoscuți ca „egală națiune” în cadrul imperiului. “Națiunea română – se spune la punctul 4 al documentului – se declară și se proclamă de națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale”. Astfel, unirea forțată a Ardealului cu Ungaria a fost criticată și repudiată²¹.

*

În comitatul Bihor, la fel ca și în celelalte comitate din Ungaria locuite în majoritate de români²², desfășurarea evenimentelor legate de revoluție a fost diferită față de cea ce s-a petrecut în comitatele Transilvaniei. Intelectualii români de aici au fost în general adepții curentului pro-maghiar, dar nu în sensul strict al cuvântului, ci mai degrabă ai liberalismului promovat de fruntașii revoluției maghiare. Ei vor rămâne cunoscuți în istorie sub numele de „naționaliști oportuniști”. Deputații românilor din părțile vestice au militat zadarnic pentru drepturi naționale colective în parlamentul din Pesta, în vreme ce românii ardeleni, dirijați de gruparea majoritară condusă de Bărnuțiu, au preferat să apeleze la monarh pentru ratificarea programului național, exprimându-și rezervele față de Dieta din Cluj și autoritățile constituționale ungare.

Trebuie precizat faptul că, din anul 1780, aceste comitate extra-carpatiche, numite „ungurene”, fuseseră desprinse din trupul fostului Mare Principat al Transilvaniei și trecute sub jurisdicția Ungariei. Apoi, comitatul Bihor, având o suprafață foarte întinsă, a fost partajat de către administrația austriacă în două sectoare, Bihorul de Nord, arondat centrului administrativ de la Debrețin și Bihorul de Sud, arondat Oradiei. Este posibil ca tocmai această subordonare jurisdicțională să fie fost una dintre principalele cauze care au determinat opțiunea elitei românești de aici pentru programul Revoluției maghiare, cel puțin până în primăvara anului 1849.

Alături de principalul motiv, acela izvorât dintr-o nefirească, dar intenționată, arondare teritorial-administrativă a acestor comitate, operațiune care a urmărit în mod clar împiedicarea constituirii unei entități românești compacte în spațiul transilvănean, o altă cauză, complementară celei mai devreme enunțate, se leagă de prezența unui important procent de populație maghiară sau filo-maghiară în aceste părți, segment de care nu se putea face abstracție atunci când majoritatea românească era chemată să se pronunțe²³.

²¹ T.V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, vol. I, p. 332

²² Comitatele românești din Ungaria au fost: în Maramureș – comitatele, Maramureș, Sătmar și Ugoia; în Crișana – comitatele, Arad, Bihor, Sălaj, Cenad și Bichiș; în Banat – comitatele, Torontal, Timiș și Caraș-Severin. Împreună, aceste comitate acopereau suprafața de 65.560 kmp, în care trăiau 3.665.780 de suflete, din care 1.460.193 erau români, 1.146.119 unguri și evrei maghiarizați, 497.910 germani, 48.596 slovaci, 286.880 sârbi și 226.082 alte naționalități. Cf. *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Tipografia Curții Regale „F. Göbl & Fii”, București, 1915, p. 21

²³ Pentru ilustrarea situației, în lipsa unor date statistice mai apropiate de evenimentele de la 1848-1849, vom face apel la recensămintele ungurești de dată mai apropiată, respectiv, cele efectuate în 1880, 1890 și 1900, sub rezerva „marjelor de eroare” născute din politica de maghiarizare a naționalităților din imperiu, care s-a manifestat plinar la pragul dintre secolele XIX și XX. Așa de pildă, după primul recensământ modern, cel din 1880, populația maghiară de pe teritoriul Ungariei, incluzând aici și Transilvania, se ridica de abia la procentul de 46,6%, cu alte cuvinte inferior numărului naționalităților. Apoi, cifrele înregistrate conform criteriului „limbii materne” sunt diferite de cele oferite în urma utilizării criteriului religiei populației recensate. Detaliat, pe zonele „istorice”, prestabilite de autoritățile maghiare, după „limba maternă” în Transilvania ar fi trăit 1.472.021 români, ceea ce ar fi reprezentat 55% din totalul populației, în vreme ce după religie, sunt înregistrați 1.542.268 de ortodocși și greco-catolici, reprezentând 57,58% (Transilvania avea în cuprinsul său comitatele: Alba de Jos, Bistrița-Năsăud, Brașov, Ciuc, Făgăraș, Trei Scaune, Hunedoara, Târnavale Mici, Cojocna, Murăș-Turda, Târnavale Mari, Sibiu, Solnoc-Dobâca, Turda-Arieș și Odorhei). Lucrurile stau la fel și în celelalte provincii cu populație majoritară românească. În Banat erau înregistrați 592.049 de vorbitori de limbă română, adică 37,4%, când în realitate existau 892.067, cifră ce ridica procentul la valoarea de 56,38% (Banatul avea în cuprinsul său comitatele: Torontal, Timiș și Caraș). În Crișana, după primul criteriu ar fi viețuit 654.281 de români, adică 49,7%, dar după religie numărul acestora se ridica la 694.751, respectiv 52,75% (Crișana avea în cuprinsul său comitatele: Arad, Bihor, Sălaj, Cenad și Bichiș). În fine, Maramureșul figura 213.863 români (27,8%), iar după religie numărul lor se dubla, ajungând la 437.253, ceea ce ridica procentul acestora la 57,03% (Maramureșul avea în cuprinsul său comitatele: Maramureș, Sătmar și Ugoia). Diferențele procentuale includ nu numai populația maghiară, ci și pe cea germană, slavă, evreiască, țigănească etc. trăitoare în zonele analizate, realitate care confirmă încă o dată preponderența elementului românesc – Cf. *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Tipografia Curții Regale F. Göbl & Fii, București, 1915, pp. 20-26

Nici Bihorul nu făcea excepție²⁴. Localitățile plaselor Valea lui Mihai, Săcuieni, Derecske, Sárét, Berettyóujfalu erau locuite majoritar de maghiari. Compoziția etnică a comitatului indica, totuși, prezența elementului românesc într-un procent superior celorlalte nații trăitoare aici. După criteriul „limbii materne” vorbite de populație, existau 265.098 de români dintr-un total de 646.301 de locuitori, cifră ce indica un procent de 41,01%, dar după criteriul apartenenței la cele două religii românești, ortodoxă și greco-catolică, numărul se ridică la 290.647, adică 44,97%. Ceilalți erau maghiari, evrei, germani și țigani²⁵. Românii erau cel mai bine reprezentați în plasele Beiuș și Vașcău, în jurul celei dintâi gravitând plasele Ceica, Tinca și Beliu, legate nu numai economic de „Vidicul Beiușului”, ci și spiritual, „Binșul” fiind perceput ca o veritabilă entitate politică românească autonomă²⁶.

Și în plasele Marghita, Aleșd, Oradea, Salonta, Cefa și Sălard populația dominantă era cea românească; dar în nici una dintre ele nu s-a manifestat atât de plener sentimentul național, cum s-a făcut simțit în Depresiunea Beiușului. Nu întâmplător, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea aici se va edifica centrul politic al luptei de emancipare națională al tuturor românilor din comitat.

În orașul Beiuș, în preajma Revoluției de la 1848, trăiau în jur de 387 de familii, românești cele mai multe²⁷. Statistica anului 1850 arată, însă, o rată ridicată a căsătoriilor mixte angajate între români și unguri, germani și evrei. De asemenea, erau înregistrate un număr mare de văduve, cifră ce ar putea fi pusă în legătură cu evenimentele militare desfășurate în zonă pe timpul revoluției.

Revenind la motivația opțiunii manifestate de intelectualitatea bihoreană, n-ar fi lipsit de importanță să amintim și faptul că cea mai mare parte a inteligenței românești din comitat se școlise la Gimnaziul Premonstratens și apoi la Academia de Drept din Oradea, cu alte cuvinte într-un mediu intelectual maghiar sau maghiarizat, la aceasta din urmă înscriindu-se foarte mulți absolvenții veniți de la „Școala lui Vulcan” din Beiuș. După terminarea studiilor juridice, licențiații românii ocupau importante poziții în administrația de stat, fiind astfel obligați să-și desfășoare activitatea profesională tot într-un mediu dominat de maghiari. În sfârșit, exemplele oferite de Emanoil Gojdu sau Nicolae Jiga, prin strălucitele lor succese în carieră, veneau să întărească convingerea că se poate conviețui cu ungurii, și chiar prospera alături de ei. Din păcate, marea masă a românității se afla la sate, chiar dacă la acea vreme era încă foarte bine reprezentată și în Oradea.

Poate cel mai important argument, care a orientat definitiv opțiunea elitei românești din aceste părți către programul revoluționar maghiar, a fost, însă, oferit de comunitatea sârbească din fostul imperiu. Fruntașii acesteia au înaintat Dietei de la Pozsony un important pachet de revendicări naționale, în care solicitau recunoașterea unui teritoriu național pe seama poporului sârb, cu administrația autonomă și limbă oficială sârbă, independența bisericii ortodoxe din Ungaria și congres național anual. Punctul nevralgic, care a tensionat raporturile sârbilor cu populația majoritar românească, s-a cristalizat

²⁴ Comitatul Bihor avea următoarele subunități administrative (plase): Valea lui Mihai, Derecskei, Săcuieni, Marghita, Sălard, Sárét, Berettyóujfalu, Mezökerekesztes, Cefa, Salonta, Tinca, Beliu, Ceica, Beiuș, Vașcău, Aleșd, Oradea – n.n. A.Ț.

²⁵ Conform recensământului efectuat în anul 1880, în comitatul Bihor existau:

Comitatul	Ortodocși	Greco-catolici	Catolici	Reformați	Evangheliști	Unitarieni	Israeliti	Alții	Total
Bihor	2331 59	5748 8	6801 9	2496 13	3307	299	3246 2	1954	646301

²⁶ Plasa Beiuș avea în componență 56 de localități: Albești, Beiuș, Belejeni, Binșele, Borz, Budureasa, Burda, Căbești, Cărbunari, Coșdeni, Cresuia, Curățele, Delani, Drăgănești, Drăgoteni, Dumbrăvița de Codru, Feneriș, Finiș, Fiziș, Forău, Hidiș, Ioaniș, Josani-Gurbești, Meziad, Mierag, Mizieș, Negru, Nimăiești, Petrani, Poclușa de Beliu, Pocola, Prisaca, Răbăgani, Remetea, Saca, Săliște de Beiuș, Săliște de Pomezău, Sânicolau de Beiuș, Sânmartinu de Beiuș, Săucani, Spinuș de Pomezău, Șebiș, Sohodol-Lazuri, Șâncuiș, Șoimi, Șoimuș-Petreasa, Talpe, Tărcaia, Tărcăița, Teleac, Totoreni, Țigănești de Beiuș, Uileacu de beiuș, Ursad, Urviș de Beiuș și Vălani de Beiuș – n.n. A.Ț.

²⁷ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare AN-SJBh), fond ORPOT-Registre Cadastrale, dosar 24/1850

În jurul pretențiilor de înființare a entității statale Voievodina, care urma să încorporeze și teritoriile românești din Dieceza Vârșetului, comitatul Timișului, comitatul Torontalului, ale Aradului și pe cele din interiorul graniței militare a Carașului. Pe lângă faptul că, și așa românii ortodocși nu agreeaseră niciodată condiția subordonării bisericii lor către Mitropolia Carlovițului, ei se vedeau acum amenințați să fie subordonați și din punct de vedere teritorial și administrativ veneticilor sârbi²⁸. Dinamica evoluției conflictului sârbo-maghiar care a urmat imediat grație respingerii pretențiilor sârbești în Dietă, culminând cu decretarea stării de asediu în ținuturile bănățene, a întărit convingerea fruntașilor români de aici că, pe de o parte, numai prin colaborare cu guvernul revoluționar maghiar pot fi soluționate cererile lor naționale, iar pe de altă parte, că amploarea acestor cereri nu pot aduce atingere intereselor maghiare, și nici integrității teritoriale a Ungariei.

În legătură cu programul reformelor sociale enunțate la Dietă, documentele probează că acesta a fost primit și în lumea rurală cu mare entuziasm. Prin intermediul parohilor locali, dar și a negustorilor care cutreierau satele românești, țărănimea noastră a luat cunoștință despre egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, abolirea iobăgiei și a obligațiilor feudale etc²⁹.

Printre enunțurile Dietei de la Pozsony³⁰ figura și regimul egalității tuturor cetățenilor și în privința suportării sarcinilor publice. În acest sens, au fost anulate „prestațiile iobagionale”, atât cele în natură cât și cele pecuniare. „Prestațiunile, dijele și dările în bani, date până acum conform urbariului sau contractelor urbariale, se desființeză pentru totdeauna”³¹ – se prevedea în document – după care erau fixate și criteriile de despăgubire a foștilor proprietari, care urmau să fie expropriați (art. IX). Prin această măsură iobagii au devenit proprietarii fostelor sesii iobăgești, pe care le lucraseră până atunci. Drepturile acestora au fost astfel completate, iobagii dobândind, pe lângă atributele de uz și uzufruct, și pe cel de dispoziție, adică de înstrăinare a proprietăților primite. Măsura a fost adoptată și la Dieta de la Cluj, baronul Wesselényi solicitând extinderea abolirii vechilor raporturi feudale și pe teritoriul Transilvaniei (art. IV). „Nu mai există putere care să poată păstra dijma și robota – a proclamat el – cetățenii comunelor (iobagii și jelerii de până aici) vor folosi neturburați pământurile și sesiunile avute până acum”³².

Actele normative în cauză nu și-au atins însă întotdeauna finalitatea, datorită opoziției manifestate de latifundiarilor maghiari. În cea mai critică situație se aflau jelerii, care și până atunci avuseseră un statut inferior iobagilor, în sensul că nu dispuneau de nici o avere în afara forței de muncă, pe care și-o vindeau stăpânilor de moșii pentru a le lucra proprietățile alodiale. Numărul lor întrecea cu mult pe cel al iobagilor. Fiind excluși de la beneficiul fostelor proprietăți iobăgești, erau astfel condamnați să presteze și pe mai departe servicii după vechile învoieli. „Jelerii – se spune într-un raport din Bihor – pretind, aproape în unanimitate ca, în conformitate cu principiul egalității, să se împartă între ei pământurile moșierilor”³³.

Pe lângă alodii, în legile Dietei nu se pomenea nimic despre soarta „regaliilor minore”, forme derivate ale dreptului de proprietate, constituite în categoria monopolurilor feudale³⁴. Nefiind nominalizate, voit sau nu, ele rămâneau pe mai departe în mâinile nobililor. Din această pricină, în mai multe locuri țărani au încălcat din neștiință aceste privilegii, și astfel câteva sute de bihoreni au îngroșat

²⁸ Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chișineu-Criș, în Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 361

²⁹ Liviu Maior, „1848-1849 Români și Unguri”, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 53

³⁰ Bratislava – n.n. A. Ț.

³¹ Petru Suci, *Op. cit.*, p. 58

³² *Ibidem*, p. 59

³³ *** *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 20

³⁴ Regaliile minore au fost: Dreptul de a deschide și susține taverne (cârciumi) pentru a vinde în quantum redus alcool; Măcelăritul în scop comercial; Dreptul de moară; Dreptul de pescuit; Dreptul de a încasa taxe după prăvălii; Dreptul de a pune taxe pe producția de rachiu; Dreptul la taxe și servicii după arderea țiglelor, varului, carierele de lut, pietriș și nisip; Dreptul de port fluvial, de vamă de pod, bălci și piață. Apud: Georgiu Popu, *Părți alese din dreptul privat ungar*, Tomul I, art. 192, Tipografia „Ateneul” Societate anonimă, Oradea 1929, pp. 1029-1032

rândurile celor întemnițați mai înainte pentru instigare și răzvrătire împotriva revoluției³⁵. În 26 mai/7 iunie 1848, Ioan Dragoș, viitorul deputat al plasei Beiușului, îi transmitea un raport premierului maghiar, Bathyáni Lajos, în care descria tocmai starea de nemulțumire a populației românești născută pe fondul neaplicării legii de desființare a reglementărilor urbiariale și a nepublicării acesteia în românește.

„În Bihor și în împrejurimi – relatează acesta – populația de naționalitate română este nemulțumită, ba chiar și neliniștită, ceea ce se datorează faptului că, o dată cu publicarea proiectului de lege care prevedea desființarea urbariului, fiind promisă și sosirea cât mai curând a legii date în acest sens, după ce cu ocazia publicării ei la 1 mai a fost considerat ca fiind un sacrilegiu publicarea unor explicații în limba maternă, care ar fi slujit la calmarea populației, și astfel poporul s-a depărtat chinuit de mari îndoieli și suspiciuni; consideră că nesosirea la timp a legilor, conform promisiunilor, se datorează înșelăciunii plănuită de aristocrație – suspiciuni sprijinite de numeroasele cazuri întâmplătoare din lipsa legii, când notarii locali, bazându-se pe simplitatea populației, au stăruit să se aleagă pe sine, sau alte persoane nedorite de popor, în funcțiile gărzii naționale – iar pe de altă parte au solicitat din nou să li se trimită persoane care să le explice legea. Nu am putut obține aceasta – iar funcționarii comitatului nu vorbesc, din nenorocire, limba poporului; prin toate acestea s-a întărit bănuiala, iar azi se poate spune deja că încrederea a scăzut mult.

Prejudecata lor este: «Domnii nu au anunțat decât pe apucate desființarea clăcii, pentru a atrage poporul de lângă rege și a-l înlătura pe rege, iar acum ne-ar înarma, pentru ca noi să-i apărăm de răzbunarea cuvenită nevredniciei comise de ei»³⁶.

Pe plan politic, un grup reprezentativ al elitei bihorene, alcătuit din Nicolae Jiga, George Fonnai, Ioan Dragoș și Emanoil Gojdu, adunați în casa acestuia din urmă, au redactat apelul „*Către Românii din legea răsăriteană numită*”, prin care se cerea despărțirea de Mitropolia de la Carloviț. Inițiativa venea în urma provocării lansate de mișcarea națională sârbă în adunarea consultativă de la Novi Sad, din 1/13 mai 1848, în cadrul căreia, fără a consulta populația românească, sârbii proclamaseră acordarea titlului de patriarh mitropolitului de Carloviț, independența Voievodinei cu capitala la Timișoara, spațiu ce cuprindea și teritoriile românești, și viitoarea unire a entității statale cu Regatul Croației, Dalmației și Slavoniei³⁷. Pericolul ce plana asupra sorții românilor bănățeni a atras reacția promptă a fruntașilor bihoreni, care au întocmit în grabă „Petiția neamului românesc din Ungaria, Banat, către Ministerul unguresc” document conceput ca un veritabil jurământ de credință închinat „coronatului împărat din Ungaria, și până aci necurmat arătată credință însuflețitorilor luptători pentru dreptate, mulțumiri, către frații noștri unguri dragoste, iar către întâi neatârnatul Ministerium unguresc simpatie, și încrezământ mărturisind cum că ne ținem de cea mai sfântă datorie cu patriotică jertfire a ne lupta pentru mărirea coroanei ungurești și pentru întregirea împărăției”³⁸.

Următorul pas al românilor din comitatele ungurene a fost făcut la 12/24 aprilie 1848 la Arad, în preajma pregătirii congresului național sârbesc ce urma să se desfășoare la Carloviț pe la sfârșitul lunii mai, în cadrul căruia se preconiza consfințirea hotărârilor luate la Novi Sad. La chemarea lansată de sârbi, sub titlul, „Către nația românească, de la cea sârbească”, prin care românii erau invitați să li se alăture împotriva autorităților revoluționare maghiare, precizându-se că „noi sârbii, ca frați credincioși și adevărați ai românilor, suntem datori a-i sprijinii în renașterea lor națională, așteptând aceeași dragoste de la dânsii”³⁹, elita românească a răspuns negativ, lansând la rândul ei un apel intitulat „Onorată

³⁵ AN-SJBh, fond Prefectura județului Bihor, inventar 41, dosar 599 – Apud: Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, Editura Logos, Oradea, 2000, p. 212

³⁶ *Magyar Országos Levéltár, Az 1848/1849-i Minisztérium Levéltár, Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó – elnökség, Altalános iratok (H 2)*, 349 E/1848, f. 1138-1140. Apud: *Revoluția Română de la 1848 în context european*, Arhivele Naționale ale României, București, 1998, p. 169

³⁷ Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *loc. cit.*, p. 361

³⁸ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 345

³⁹ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 46-51. Apud: Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *loc. cit.*, 2000, p. 361

Comunitate. Iubiți frați Români !”⁴⁰, prin care era solicitată convocarea grabnică a unui congres al națiunii române la Pesta, în vederea adoptării unor hotărâri menite să zădărnicească proiectele sârbilor:

„Înainte ne sunt lejiile Dietei ungurești – se spune în preambulul apelului – numaidecât, în acestea cu dulce mângâiere cetim întrânsele mărețul paș a zilelor de reformă. Liberă ne iaste Patria, liberi sunt cetățenii întrânsa.

Românul a fost în țară-ne, cel mai apăsător, căci au fost apăsător și de însăși cei frați de sârbi, și acestea nu după ceva drept prin leje, ce numai rău, din abuz, cu pacinica, blânda și îndelung răbdătoarea lui fire.

Deci laudă Domnului, au trecut timpul despotismului. Sârbul este reîmpins întră marjinile dreptății și a cuviinței, și fericitatea românului, ca [a] oricărui cetățean, stă fundată în leje”⁴¹.

Mai departe, în document era specificat conținutul paragrafului de lege care permitea convocarea congresului național românesc, cu participarea a „100 de bărbați de religia noastră”, merit pentru care – ținea să se precizeze – „comunitatea noastră au votat fierbinte mulțămire faimosului bărbat Beöthy Odön, deputatului din Bihor, carele au proiectat această dreptate la Tabla Dietei de Jos”⁴². Erau apoi trecute în revistă principalele probleme ce vor fi supuse discuției în congres, pe baza cărora urmau să fie formulate în final revendicările ce vor fi înaintate spre ratificare guvernului:

1. Ca să aibă îndurare înaltul Ministeriu a să convinje despre adevăratul număr al românilor de religie g[reco] n[e] u[nită] din izvoare, să cure și apoi proporționat aceluia – a determina numărul deputaților Români pentru congresul viitoriu, căci, încât știm noi, numărul Românilor stă mai de două ori ca a sârbilor.

2. Că deoarece nația Română are bărbați harnici, Români deajuns, și numai în aceștia poate avea încredere, să se îndure Ministeriul a face cuvincioasă desprindere, ca să nu să aleagă prin încurajarea căpeteniilor sârbești, sârbi sau greci de reprezentanții Românilor, tocmai aceasta înțelegându-se și despre marjinile militare.

3. Spre a putea demândui Români la congres, fără temere și reținere a-și declara simțămintele și a-și apăra drepturile nației, acuma, când în părțile Sârbiei ferbe duhul ilirismului – cu care Românul nici când au simpatizat – să se îndure înaltul Ministeriu a înzice congresul nostru în Arad ori Timișoara, fiind aceste locuri și așa centrul naționalităților de leje g[reco] n[e] u[nită]”⁴³.

În sfârșit, lucrările congresului au fost fixate a debuta pe data de 3/15 mai 1848, iar delegaților li se recomanda, ca de îndată ce sosesc la Pesta, să se prezinte la domiciliul avocatului Emanuil Gojdu. Apelul se încheia cu un patetic îndemn la acțiune și solidaritate:

„Să ne rădicăm iubiți frați Români, să merjem să ne vadă lumea și înaltul Ministeriu, că și noi viem, că și noi ne-am deșteptat din letarjicul somn în carele ne-au fost aruncat despotismul veacurilor – să ne vadă și să ne creadă, că Românul numai atunci e viu, când e liber”⁴⁴.

La congres au participat 39 de delegați ai românilor din comitatele Arad, Bihor, Bichiș, Timiș, Torontal, Caraș și orașul Pesta, pentru a se pune de acord asupra poziției pe care se vor situa în noile condiții create în țară⁴⁵. La finalul lucrărilor, participanții au redactat un material intitulat „Petiția

⁴⁰ apel întocmit de Ioan Archiș și Vicențiu Babeș – n.n. A.Ț.

⁴¹ AN-SJBh, fond *Parohia Ortodoxă Centrală Oradea*, dosar 7/1848, f. 1

⁴² *Ibidem*

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Emanoil Gojdu a fost ales președinte al consfătuirii. Reprezentanții comitatului Aradului au fost: George Țapos (protoprezbiter), Pavel Boțco (preot în Chișineu-Criș), Ioan Arcoși și Pavel Petrilă; ai comitatul Bihorului: Ioan Dragoș, George Fonnai și Nicolae Jiga; ai comitatul Bichișului: David Nicoară, Moise Suci și Ioan Szabo; ai comitatelor Timișului și Torontalului: Ioan Missici, Petru Cermena, Gheorghe Muntean, Blasiu Brancovan, Sineon Popovici, Athanasie Rațiu, Ioan Petrovici, Ștefan Ilici, Nicolae Iorgovan, Nicolae Țăran, Vicențiu Bogdan, Ladislau Bogdan și Iuliu Ianculescu; ai românilor din orașul Pesta: George Stupa, Teodor Serb, Ioan Auran, Sigismund Pap, Ioan Putici, Petru Farchici și Frita Șaguna; iar din comitatul Carașului: Blasiu Fogarași, Grigore Radulovici, George Fogarași, Ignatie Vuia (protoprezbiter în Vărădia), Auxențiu Bojinca, Teodor Fogarași, Mihai Velia [N. Tincu-Velia] (învățător de teologie), Ioan Marcu (protoprezbiterul Lugojului) și Maccim Pascu. Apud: T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 344-347. Apud: Corneliu Bodea, *1848 la Români. O istorie în date și mărturie*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 510-511

neamului românesc din Ungaria și Banat”, în care erau enumerate șapte principale revendicări minimale, fără a fi pretinse și drepturile politice:

„Așadară poftim:

1. *Ocârmuire bisericască cu totul neatârnată de la mitropolitul Carlovițului, care și până atunci, până ce legiuitul nostru sinod în privința aceasta va hotărî, să ocârmuiască provisorie, sub numele de vicar mitropolit, luând lângă sine doi bărbați adevărați români, unul din ceata preoțească, iară altul dintre mireni.*

2. *Să se trimită sub președinția unui comisar ministerial o comisie aleasă din români și sârbi, la număr deopotrivă, care cercând starea fundațiilor bisericesti și scolastice, precum și starea diplomelor mănăstirilor, iară mai vârtos că cine au fost fondatorii acelora, să poată sfârși mijlocirea despărțirii, ca să poată căpăta fieștecare parte, partea sa.*

3. *Să avem sinod dechilin și ocârmuire bisericască și scolastică neatârnată, ai căreia mădulari să fie aleși numai dintre fiii nației noastre.*

După credința ce o avem către frații noștri unguri, și cu care credință precum tare credem, și din partea lor vom fi întâmpinați, poftele noastre cele politice în următoarele puncturi le cuprindem:

a) *Concetățenii români limba ungurească o cunosc de diplomatică, însă și ei așteaptă aceea, ca întrebuițarea limbei sale naționale neîmpedecată să se lase în biserici, la învățătura fiilor săi și pretutindenea și în toate trebile nației noastre, cele dinlăuntru;*

b) *Să se arădice lângă ministrul cultului o secție (clasă) deosebită, care să ocârmuiască trebile românilor, cele bisericesti și scolastice și în care să se așeze numai români adevărați de legea răsăritului în care poporul are încrezământ;*

c) *Să se întoarcă mai mare băgare de seamă de aci înainte asupra fiilor nației românești, care până acum nu fără durere să priveau a fi trecuți cu vederea;*

d) *La regimentele militarești mai cu seamă să se așeze (aplicheze) ofițeri de români;*

Care poftite drepte și eșite din suflet adevărat grăbind a le așterne înaltului ministerium, care e încongiurat de credință și dragoste, noi în numele nostru și în numele nației, care pe noi aicea ne-a trimis, cu cucernicie poftind și dorind fericirea patriei noastre, din toată inima și din tot sufletul strigăm: Să trăească țara, să trăească craiul, să trească libertatea, egalitatea și frățietatea !”⁴⁶

Nu întâmplător, primele două cereri formulate de românii ortodocși din aceste ținuturi erau legate de separarea bisericii lor de cea a sârbilor. În cei aproape 150 de ani de subordonare, credincioșii români se bucuraseră de un rău tratament din partea Mitropoliei Carlovițului. În toți acești ani forul ecleziastic sârbească lucruse discreționar, numind și destituind după bunul plac fețele bisericesti în comitatele românești.

Raporturile dintre mitropolie și clerul românesc au atins forme monstruoase în prima parte a secolului al XIX-lea, când toate posturile de episcop în comitatele românești erau ocupate exclusiv de etnici sârbi, care se înconjuraseră de o camarilă alcătuită din protoprezbiteri, în majoritate sârbi și ei, numiți pe post în funcție de mărimea bacșisurilor primite. Pentru a-și menține locurile, aceștia din urmă colectau tribut de la preoții aflați în jurisdicția teritorială a protopopiatelor pe care le păstoreau. Sistemul ajunsese la un așa înalt nivel de corupție, încât nu de puține ori s-a întâmplat ca parohiile să nu mai poată face pretențiilor acestor clerici denaturați. În astfel de situații intervenea forța coercitivă a episcopului zonal, alcătuită dintr-o echipă de călugări bătăuși, care se deplasa la parohia nenorocitului ce nu-și onorase datoria. Debitorul se putea alege cu o pedeapsă corporală, cu o detenție în temnița Episcopiei Aradului, sau cu tăierea bărbii și răspopirea în fața propriilor enoriași. Au fost destule cazuri când cei supuși acestor tratamente au decedat⁴⁷.

Pare a fi suficientă până și numai succinta prezentare a barbariilor ierarhiei ecleziastice sârbești pentru a limpezi motivul pentru care românii ortodocși din comitatele ungurene au identificat în primul rând obstacolul slav, și numai apoi pe cel unguresc în calea afirmării lor naționale. „Durerile cari le

⁴⁶ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 344-347. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 510-511

⁴⁷ Bлага Mihoc, *Valențele emancipării*, Editura Logos, Oradea, 2004, pp. 313-338

pomenirăm să ating de soarta intereselor noastre naționale – se argumenta în preambulul petiției – și se nasc de acolo, că slavismul, încă înainte de câteva sute de ani, lipsindu-ne de literele noastre cele românești și vârând în toate cărțile noastre cele bisericesti și scolastice slovele lui Kiril, a voit nația noastră a o despărți de către Europa civilizată, precum aceea că așa, prin o silă morală să o poată trage în cursa slavismului; și fiindcă originalul caracter al nației nu s-a putut strămuta, a întrebuițat și starea noastră cea izolată, fără de a fi fost noi întrebați, acel soi al slavilor, care în anul 1690 a venit în pământul unguresc, a tras și pe nația românească cea de o lege cu sine sub aripile așa numitului «Declaratorium Illiricum», de la care timp, hierarchia sârbească a monopolizat toate trebile bisericesti și scolastice, cu cea mai mare stricare a nației noastre”⁴⁸.

Totodată, Emanuil Gojdu și Ioan Dragoș au redactat la Pesta și documentul „Înștiințare către Români de leje răsăriteană neunită!”, prin care deputații erau invitați să fie prezenți și la următorul congres, planificat pentru data de 13/25 iunie 1848 „în orașul Timișoara, și să ne sfătuim cu toți laolaltă pentru bunul de obște, mărturisind credință cătră Înălțatul Împărat și lejile Patriei – această adunare poporală fiind cu știrea înaltului Ministerium”⁴⁹, în cadrul căruia trebuiau dezbătute pe larg viitoarele etape ce urmau să fie parcurse pe traseul emancipării naționale.

O poziție similară, în ton cu liberalismul maghiar, a fost adoptată și de fruntașii Episcopiei Unite din Oradea. Episcopul Vasile Erdelyi a emis la 11 mai 1848 cunoscuta circulară pacifică, prin care asigura Revoluția maghiară de loialitatea credincioșilor greco-catolici. La baza acestei adeziuni a stat fără îndoială, măsura abolirii iobăgiei, care a avut un larg ecou pozitiv în rândul populației, fapt confirmat și de circulara emisă numai cu o zi înainte, adică la 10 mai, de ministrul cultelor din Pesta, Iosif Eötvös, prin care acesta solicita sprijinul clerului pentru a lămuri populația că „niciodată și nicăieri, o cârmuire n-a făcut ceea ce a făcut recenta cârmuire maghiară: a desființat sarcinile publice, pe cele urbariale și a ridicat poporul la rang de conducător”⁵⁰. Ministrul era convins că răzmerițele izbucnite pe la sate se datorau exclusiv ignoranței și lipsei de informare a locuitorilor.

Atitudinea episcopului unit este firească în climatul promovat de intelectualitatea românească din aceste părți ale Transilvaniei, dar și în condițiile în care a fost emisă, deoarece delegații românilor din comitatele ungurene au fost prezenți la Marea Adunare de la Blaj, din 3/15 mai 1848, numai în calitate de invitați, nu și de reprezentanți, motiv pentru care vedeau posibilitatea împlinirii aspirațiilor neamului lor mergând alături de maghiari⁵¹.

„Poporul român a ajuns la libertate și egalitatea de care vrednici sunt toți, ca niște ființe zidite după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Iar aceasta, în mod firesc ne îndatorează să fim recunoscători și devotați patriei maghiare dulci și binecuvântate de Dumnezeu – se spune în circulară, după care, episcopul trecea la preamărirea gestului făcut de maghiari – și fiindcă toate acestea, avem să le mulțumim generosității nobilei națiuni maghiare, datori suntem și noi a-i fi recunoscători, și gata a apăra Constituția țării cu toate puterile noastre, convinși fiind că maghiarii și românii sunt frații cei mai buni, căci maghiarii nu au pe fața pământului alți frați de rasă, iar românii, deși au pe italieni și pe francezi, dar aceia sunt departe, și în urma situației geografice suntem înconjurați de slavi, și de aceea, românii și maghiarii numai prin luptă comună și solidară își pot apăra existența. Nici nu cer maghiarii să ne renegăm originea și limba, din contră, ne asigură toate mijloacele ca să ne-o cultivăm. Deci, liniștiți fiind în această privință, să ne nisuiim a ne iubi reciproc și a le învăța limba, cum și ei bucuroși o învață pe a noastră”⁵². Dovada cea mai elocventă a diferenței de opțiune ce se născuse între clerul superior și restul mirenilor ne este oferit de profesorul Alexandru Roman. Evenimentele anului 1848 îl găsim la Liceul din Beiuș, unde se opune cu succes tentativelor întreprinse de guvernul revoluționar maghiar de a înlocui latina, limba de predare, cu maghiara, trecând astfel peste recomandarea episcopului.

⁴⁸ T.V. Păcățianu, *Op. cit.*, p. 344-347. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 510-511

⁴⁹ AN-SJBh, fond *Parohia Ortodoxă Centrală Oradea*, dosar 7/1848, f. 3

⁵⁰ Eugen Potoran, *Contribuții la istoria Revoluției din 1848-1849 în Bihor*, pp. 13-14. Apud: Iudita Călușer, *Op. cit.*, 2000, p. 214

⁵¹ Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari*, Tipografia Ateneul. Societate Anonimă, Oradea, 1930, p. 125

⁵² *Ibidem*, pp. 128-129

După alegerile pentru desemnarea deputaților în „Adunarea țării”, desfășurate în iunie 1848, scrutin în urma căruia au fost promovați și doi români bihoreni, Ioan Dragoș, ales în cercul electoral Beiuș și Ioan Gozman, în cercul Ceica, Vasile Erdelyi a revenit cu circulara din 17 iunie, prin care preoțimea unită era invitată să dezbată, în cadrul sinoadelor districtuale și prin intermediul unor conferințe, un program de 26 de puncte, referitor la revoluție. Documentele oficiale care ar fi putut evoca această acțiune nu s-au mai păstrat, așa încât o analiză a conținutului dezbaterilor pe marginea informațiilor despre atitudinea populației de rând nu este posibilă⁵³.

În schimb, documente colaterale, întocmite de autoritățile ecleziastice, vin să completeze acest gol. „Proclamația de la Sarcău”, întocmită în comun de preoții români uniți și ortodocși din arhidiaconatul Sfârnașului, la 12 iunie 1848, demonstrează adevărata stare de spirit care domnea în satele românești, total diferită de imaginea care răzbate din documentele oficiale ale ierarhilor celor două biserici⁵⁴. Prin principiile enunțate în conținutul proclamației, în spiritul ideilor de libertate și egalitate, semnatarii au dat dovadă de o înaltă conștiință națională. Diferite sunt și mijloacele propuse de aceștia. În locul pasivismului și moderației, recomandate de superiorii lor, preoții își îndeamnă mirenii să vină la Oradea, pentru a se sfătui și pentru a elabora un program politic menit să fie înaintat Dietei, care urma să fie convocată în curând, și de a cărei hotărâri „mult depinde soarta fiecărui concivic”⁵⁵. Textul proclamației a fost tipărit în 50 de exemplare, care urmau să fie difuzate în toate protopopiatele celor două biserici românești din spațiul Crișanei. Numai câteva exemplare au ajuns însă la destinațiile propuse, restul fiind confiscate.

„Numai noi – se spune în proclamație – pe care soarta și virtutea nemuritorilor noștri protoepiscopi ne-au pus în starea de a ne câștiga – și credem că cu puțină excepție, cei mai mulți ați umblat în cariera ce duce la lăcașul muselor, la tezaurul științelor – noi dormim somnul unei morți morale și eterne, noi zacem într-una apatie înfiorătoare pentru tot deșteptul fiu a unei națiuni atât de asuprite ! (...) Noi, a căror faciende sunt miliarde, noi, a căror necesele sunt înecătoare, noi, care spre scandalul lumii, încă nici un semn de existență națională română nu am dat lumii, noi, care în beneficiul națiunii române, în respect către alți frați ai noștri români, în cel mai mare grad ne îngrășiem, noi, despre soarta națiunii noastre nimic cugetând, cu cea mai mare ingratură ne săturăm și dormim !”⁵⁶. Ioan Munteanu, principalul artizan al proclamației, împreună cu semnatarii documentului au fost chemați la ordine de către episcop. care le-a cerut să se căiască pentru rătăcirea lor.

La fel de consecventă s-a dovedit și elita Bisericii Ortodoxe, care și-a menținut și ea poziția pro-maghiară. Grăitor este în acest sens răspunsul, din iunie 1848, dat mitropolitului sârb de la Carloviț, care îi invita pe români să se alăture rezistenței anti-maghiare ridicată de sârbi. „Această proclamație – se spune în răspuns – noi o reprobăm și nu o primim, glasului ei nu-i urmăm, și nici într-un chip nu ne lăsăm seduși pe căi rătăcite. Dimpotrivă, atât proclamația, cât și scrisoarea cu care ni s-a trimis nouă, ca pe niște mijloace prin care s-a intenționat conturbarea relațiilor pacifice cari au existat între unguri și români, începând de la anul 1848 le vom depune în mâna comitelui suprem al comitatului, ca probă învederată a patriotismului nostru. Noi ținem morțiș de declarațiunea care am făcut-o înaintea înaltului guvern național al țării, și rămânem credincioși aceluia, în firmă speranță că justele noastre postulate se vor realiza pe calea legislației publice”⁵⁷.

Reacția nu a fost de loc întâmplătoare. Ea venea ca răspuns la refuzul mitropolitului Rajacici, de a convoca congresul românilor la Timișoara, chiar dacă desfășurarea acestuia primise girul favorabil al ministrului Eötvös, întărit și de atitudinea episcopului Timișului, Pantelimon Jivcovici, care recomanda,

⁵³ *Ibidem*, p. 116

⁵⁴ Semnatarii „Proclamației de la Sfârnaș” au fost preoții: Ioan Munteanu din Sarcău, Ioan Popdan din Sărsig, Vanc Vasile din Sfârnaș, Samuil Vulcan din Sânlazăr, Porumb Dumitru din Sacalasău și Oros Dumitru din Fegernic. Apud: Iudita Călușer, *Op. cit.*, p. 220

⁵⁵ AN-SJBh, fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea*, dosar 1337. Apud: Iudita Călușer, *Op. cit.*, p. 219

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ Hegyesi Márton, *Biharvármegye 1848-1849-ben*, p. 185

din prudență, amânarea lui⁵⁸. Încrezătoare în promisiunile ungarilor, Parohia Ortodoxă din Oradea a trimis la Pesta o delegație condusă de Emanoil Gojdu pentru a prezenta guvernului nemulțumirile, dar și cererile românilor.

Lucrările „Adunării țării” s-au deschis la 5 iulie 1848. Printre legile votate cu această ocazie s-a numărat și cea care consfințea alipirea Transilvaniei la Ungaria. Față de hotărârile de anexare anterior pronunțate în dietele de la Pozsony și Cluj, hotărârea sancționată de acest for se bucura de o legitimitate sporită, conferită de votul deputaților țării, mandatar ai „voinței poporului”. Era vorba, cu siguranță, de voința poporului maghiar, nu și de cea ferm exprimată de poporul român la Marea Adunare Națională de la Blaj, care respingea o atare anexiune teritorială. Elaborarea acestui act se făcea în timp ce la Innsbruck aștepta o delegație românească, condusă de Andrei Șaguna, să intre în audiență la împărat, pentru a obține tocmai zădărnicierea planurilor ungurești. Așa după cum se relatează în paginile ziarului vienez „Wiener Zeitung” din 29 mai/10 iunie 1848, în petiția lor românii își manifestau speranța că împăratul Ferdinand „care ocrotește pe copiii săi cu aceeași dragoste, nu va accepta, ba chiar nu va tolera ca în epoca acțiunilor libere, legale, să se dea o lovitură de grație într-un mod barbar și revoltător drepturilor naționale ale neamului românesc”⁵⁹.

Intransigența revoluționarilor maghiari și-a făcut simțită prezența în scurtă vreme. Samavolniciile săvârșite împotriva populației românești, materializate prin bătăile, arestările și pedepsele privative de libertate administrate celor care refuzau să se supună legislației revoluționare, atât înainte, cât și pe timpul alegerilor din iunie, au început să atingă proporții de masă în lunile următoare, transformându-se într-un fenomen general. Teroarea a fost de acum încolo nota dominantă a comportamentului statului revoluționar, aplicată prin intermediul tribunalelor statariale, înființate la 20 iunie 1848, instanțe care au primit odiosul nume de „tribunale de sânge”. Întreaga lor activitate se rezuma la eliminarea adversarilor și a potențialilor adversari ai revoluției, iar din 11 iulie, odată cu intrarea în vigoare a „Legii Recrutației”⁶⁰, în vizorul acestor foruri justițiare au intrat defetiștii, cei care refuzau încorporarea în armata revoluționară, majoritatea români.

Măcelul de Mihalț⁶¹, din 21 mai/2 iunie 1848, când detașamentul secuiesc a deschis focul asupra țăranilor români care intraseră pe moșia grofului Esterházy, ucigând doisprezece și rănind nouă, a fost una dintre primele acțiuni criminale săvârșite de trupele revoluționare⁶². Ea s-a vrut a fi o acțiune de forță, de intimidare, pentru ca populația să fie pusă în gardă că nu se glumește. Efectul a fost însă contrar, căci împilată cu abuzuri similare, populația românească din zonele montane, mai ales din satele exploatarea aurifere de la Roșia Montană, Baia de Criș, Abrud, Cămpeni, Zlatna, a trecut la organizarea unor „miliții cetățenești”⁶³, la început, și a unei armate revoluționare românești, mai târziu. Exemplul lor a fost preluat și de muntenii din părțile Clujului și de cei din comitatul Zarand, care s-au raliat acestui nucleu de putere, oameni care, sub conducerea eroului național, avocatul Avram Iancu, vor devenii actorii epopeii românești de la 1848-1849.

După cum era de așteptat, încorporarea forțată a românilor în armata revoluționară, ordonată la 11 iulie 1848, a trezit opoziția populației românești, manifestată cu pregnanță în lumea satelor. În numărul 56 al Gazetei de Transilvania, George Barițiu relatează că „maghiarii măcelăreau cu cruzime barbară pe români”, dând exemplul preotului din satul Margine, a judeului din Popești și a unui țăran slovac din aceeași comună – la care, adăuga el – „mai mulți preoți și tineri, puțin de nu-și aflară și ei aici

⁵⁸ I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 46-51. Apud: Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Op. cit.*, 2000, p. 364

⁵⁹ Ziarul „Wiener Zeitung” din 29 mai/10 iunie 1848. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 570-572

⁶⁰ Legea prevedea chemarea sub arme a unui număr de 200.000 de bărbați și alocarea sumei de 42 milioane de florini pentru nevoile apărării – n.n. A.Ț.

⁶¹ Localitate situată lângă Alba Iulia – n.n. A.Ț.

⁶² Gheorghe Barițiu, „Causa Mihalțului”, în ziarul „Foaie pentru minte” nr. din 5/17 iulie. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 576-578

⁶³ Raportul consilierului și administratorului Domeniilor Zlatna, Johann von Nemegyei, către vicecomitele Tazaurariatului, din 23 mai/4 iunie 1848. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 578-580

moartea”⁶⁴. Ioan Munteanu, artizanul „Proclamației de la Sarcău”, cunoscut pentru vederile sale naționale, s-a numărat printre primii români luați în colimatorul tribunalelor statariale. Pentru a-l feri de rigorile legii marțiale, sau poate pentru a-l pedepsi, episcopul Vasile Erdelyi îl va trimite ca preot militar, „capelan castrens”, pentru a servi soldaților de origine română înrolați în armata revoluționară. Aceași soartă a împărtășit-o și preotul Ioan Cristian. Ambii vor dezerta la ivirea primei ocazii, iar ulterior vor relata despre atrocitățile făptuite de unguri⁶⁵.

În ce privește participarea bihorenilor la luptele angajate de armata revoluționară maghiară, aceasta a fost împărțită. Localitățile plaselor din nordul comitatului, unde populația maghiară era mai bine reprezentată, și bineînțeles orașul Oradea, au răspuns ordinului de mobilizare lansat de guvern. De voie, de nevoie, printre recruți s-au aflat și români. Se apreciază la 4.475 cifra românilor prezenți în subunitățile militare, înrolarea lor fiind făcută în cele mai multe cazuri nu din convingere, ci sub amenințare, opțiunea politică a populației de rând fiind diametral opusă celei îmbrățișate de elita ei⁶⁶. Dintre cei înrolați alături de honvezii lui Kosuth, s-au afirmat locotenentul Petruș Ioan⁶⁷, sublocotenentul Véghsö Gellert din Beiuș⁶⁸ și fruntașii Cioban Teodor, Damian Iosif, Mărcuț Vasile, Milea Ștefan, Bogluț Simion, Purge Vasile etc. toți din Regimentul 3 Vânători, precum și Mile Dariu, Stupa Teodor și sublocotenentul Paul Pop de Popa din Beznea⁶⁹, din Regimentul 55 Honvezi. În ce privește entuziasmul românilor înrolați cu forța de către unguri, este grăitor raportul maiorului Szépsögi, în care prezintă situația dezertărilor petrecute în batalionul său. Din cei 26 de dezertori, șaptesprezece erau români.

Pe de altă parte, dacă dăm crezare mărturiilor sublocotenentului Paul Pop de Popa, sub rezerva imprimată de atitudine a sa filo-maghiară, cel puțin recruții români din Oradea ar fi fost cei care s-au afirmat într-un mod exemplar în luptele angajate de armata revoluționară împotriva trupelor austriece și rusești. Acest lucru vine să confirme încă o dată deosebirea de opțiune existentă între cele două tabere românești, cea a intelectualității ardelenice, convinsă că numai sub auspiciile Casei de Austria pot fi materializate dezideratele naționale, și cea a elitei românilor din comitatele ungurene, care, raportându-se la realitatea momentului, vedeau soluționarea problemei numai pe calea conlucrării solidare cu maghiarii. Iată cum descria Paul Pop de Popa dilema românească:

„Când au izbucnit revoluțiile în Banat și Ardeal, am declarat în adunarea noastră (a studenților) că binele patriei depinde de solidaritatea naționalităților, îndeosebi a Românilor și Ungurilor. Binele public rezultă din colaborarea strânsă a cetățenilor de diferite limbi ai patriei. Lozinca tinerimii din Oradea a cutreierat ca fulgerul împrejurimile, și aici în Bihor a avut drept rezultat că poporul român și maghiar s-au întrecut în a se înrola sub steagul tricolor pentru apărarea patriei comune. S-au format batalioane după batalioane, și Români s-au luptat ca tovarăși credincioși de arme alături de honvezii maghiari. Cea mai mare parte a Românilor, cu excepția celor din Ardealul înșelat, și-au luat partea din războiul pentru libertate. Au fost multe batalioane în care soldații, negradații, subofițerii și ofițerii au fost în majoritate Români. Așa a fost Batalionul 55 Honvezi, care de la Ciucea până la Turnu Roșu a luat parte în toate luptele din Ardeal, și care, prin conduita bravă și disciplina sa, a fost trupa favorită a bătrânului Bem. Nu

⁶⁴ Ziarul „Gazete de Transilvania” nr. 56/1848. Apud: Gheorghe Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, Brașov, vol. I, 1993, p. 229

⁶⁵ Iudita Călușer, *Op. cit.*, p. 236

⁶⁶ Gheorghe Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, Brașov, vol. II, 1994, p. 403

⁶⁷ *Monitorul Oficial* nr. 157/1849

⁶⁸ *Idem*, nr. 25/1849

⁶⁹ *Paul Pop de Popa* (Pavel Papp), fiu de învățător, s-a născut la 17 decembrie 1827 în satul Beznea, (plasa Aleșd din comitatul Bihor). În 1848, elev fiind, s-a înrolat voluntar în Batalionul 55 Honvezi, unitate alcătuită majoritar din români. S-a afirmat lupta de la Sibiu, din 21 ianuarie 1849, fiind înaintat în corpul ofițeresc. După capitularea de la Șiria emigrează. A participat apoi la Războiul din Crimeea și la cel de independență al Italiei, obținând gradul de colonel. La bătrânețe s-a retras în orașul italian Chiavari, de unde întreține bune legături cu Kosuth, pe care-l și vizitează în mai multe rânduri la Torino. A corespondat permanent cu zările maghiare din Oradea. Apud: Teodor Neș, *Oameni din Bihor 1848-1918*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1937, pp. 22-23

vorbesc din auzite sau citite, ci ca participant la faptele de arme ale Batalionului 55 Honvezi. Ca Român, și eu am luptat sub comanda lui Bem”⁷⁰.

În schimb, locuitorii satelor din plasele sud-estice ale comitatului, Beiuș, Tinca, Beliu și Salonta, aproape exclusiv români, cu greu au putut fi cooptați în unitățile maghiare, aceștia arătându-se deosebit de ostili cauzei revoluției. Nu întâmplător în aceste zone au funcționat și tribunalele revoluționare maghiare ad-hoc, organizate la Gurbediu, Beliu, Beiuș, Vașcău și Aleșd, adică în vecinătatea spațiului controlat de revoluționarii lui Avram Iancu. În lista celor condamnați la moarte și executați de aceste instanțe s-au numărat Pușcaș Gavril și Pușcaș Alexandru din Căușd, Panea Petru din Tulca, Forloge Vasile din Pietroasa și Bonduraș Mihai din Chișcău⁷¹.

Numărul martirilor români din Bihor va crește după momentul în care episcopul Andrei Șaguna, în urma insistențelor sale intervenții de la Innsbruck, obținea de la împărat promisiunea introducerii unui proiect de lege pe ordinea de zi a următoarei diete, proiect „menit a liniști pe români cu privire la naționalitatea lor și școlile lor naționale”⁷². După cum reiese din documentele obținute de la diferite parohii către protoprezbiterul ortodox al Oradei, Atanasie Boțco, în urma anchetei ordonate în 1850 de Dieceza Aradului, preoțimea a ascultat îndemnul lansat de Șaguna de a sfătui populația românească să rămână fidelă împăratului, iar nu Revoluției maghiare. Pe baza mărturiilor obținute, „lipsă fiind, în chip de document, pentru viitorime a se păstra în Arhivul Diecezan”, arhimandritul arădean Patrachie Popescul intenționa să întocmească o lucrare monografică referitoare la „toate daturile câte s-ar pute cunoaște despre suferințele, pătimirile și jertfele care pe poporul român de religia răsăriteană cu fatalitățiunea turburărilor din anii 1848 și 1849 [ce] l-au ajuns”, cu scopul de a dovedi împăratului loialitatea națiunii române pentru Casa de Austria. „Am pre Preacinstită Domnia Ta a te provoca și respective a-ți încredința – glăsuia arhimandritul în circulară – ca cu ajutorința susmanuatei preoțimi, într-o aceea să puie necruțată osteneală, ca în Protoprezbiteratul Domniei Tale, toate acelea, de toată vrâsta, de amândouă securile și de fieștecare naționalitate aflătoare individuri, care sub revoluție, în orice chip au pățimit, precum și deosebi acele care tot pre acel timp, prin puterea răsculată s-au ucis”⁷³.

O importantă mărturie asupra stării de spirit ce domnea în satele românești din zona Beiușului ne vine din partea preotului Melentie Popovici din Dumbrăvița de Codru, care în raportul înaintat la forurile ortodoxe de la Oradea, surprindea ambele aspecte solicitate în anchetă. Acesta relatează cum, în același chip în care au procedat și alte fețe bisericesti, la rândul său și-a sfătuit mireni să nu se angajeze în planurile aventuriste ale maghiarilor, mai ales după decretarea mobilizării generale. „În toate orașele și satele care au fost în mâinile Rebelilor, dându-se aceia poruncă ca tot omul cu mână armată să se rescoale împotriva vrăjmașilor, care poruncă sosind și în parohia mea din H[eves] Dumbrăviță – spune preotul – eu poporenilor miei acel sfat le-am dat, ca credința care o au avut până acuma cătră Împăratul și Casa Austriacă, și de acum înainte să o păstreze și de nimene a se amăji să nu se lese, căci unii ca aceia amăjitori sânt iei însuși vrăjmaș, și cum că aceia nu poate fi ca Împăratul leuit, de subpușii săi să nu se recunoască de capul și ocârmuitorul Țării”⁷⁴.

Într-un alt raport, preotul Mihai Horja din Fonău confirmă și el existența aceluiași curent de nesupunere în rândurile românilor, curent cultivat de clerul de la sate. „După cuprinsul curentului episcopesc, ca să nu ascultăm de turburătorii de pace carii voiesc a ne amăji – relatează preotul – poporenilor miei, acela sfat și îndemn le-am dat, să nu se supuie poruncii stăpânilor de atunci, adică, să nu se răscoale în contra preabunului nostru împărat, ci să fie cătră el cu credință și inimă adevărată, așteptând porunca lui”⁷⁵.

⁷⁰ Ziarul „Nagyvárad” nr. 325 din 23 noiembrie 1892. Apud: Teodor Neș, *Oameni din Bihor 1848-1918*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1937, p. 23

⁷¹ Teodor Neș, *Op. cit.*, p. 24

⁷² *Preaînalta Rezoluție orală la a doua petiție a delegației române condusă de episcopul Șaguna, 23 iunie 1848*. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 583-584

⁷³ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1850-1851, f. 110

⁷⁴, *Ibidem*, f. 103

⁷⁵ *Ibidem*, f. 144

Numărul militarilor desfășurați în zona Beiușului în toamna anului 1848 s-a ridicat la 13.000, cifră surprinsă într-un document referitor la strângerea daniilor din satele protopopiatului, cantonați aici cu scopul de a împiedica extinderea acțiunilor armate antiungurești derulate de Avram Iancu în Apuseni, dar și pentru a menține și întreține blocada instituită asupra taberei moților. În scrisoarea adresată Consistoriului, economistul Ioanea Popoviciu, pentru a-și motiva neputință colectării birurilor respective, ținea să informeze înaltul for „cum că în Protoprezbiteratul Beiușului, în anul 1848, au fost prin satele de acolo 13.000 de rebeli înarmați și orânduiți, și aceștia mai toate bunurile preoților și a lăcuiitorilor le-au consumat”. Situația s-a perpetuat până în a doua jumătate a anului 1849, când – se precizează în scrisoare – „începând din luna lui august, toate bandele sub numele lui Koșut fugind”, situația s-a mai îmbunătățit, însă insignifiant. Populația se afla într-o situație economică jalnică, atât de sărăcită din pricina operațiunilor militare, încât până și economistul se plângea „acum prăcum și ne hărănim numai cu niște dăraburi, sau mai bine zicând cu niște petece de dăraburi, de e dor omului până vede o bankă întregă”⁷⁶.

Lucrurile s-au precipitat și mai mult după convocarea celei de a treia adunări populare de la Blaj, în septembrie, la care a participat și Avram Iancu însoțit de țărani români, organizați militar de data aceasta, pentru a protesta încă o dată împotriva anexării Transilvaniei și a regimului instaurat de guvernul maghiar. Evenimentele au început să se deruleze de aici încolo în direcția subminării oricărei punți de dialog între partea maghiară și cea română. Regimul de teroare, aplicat românilor cu scopul de a-i aduce sub ascultare, a transformat teritoriul Ardealului, dar mai ales zona Carpaților Apuseni, într-un adevărat teatru de război. Pe 12 septembrie 1848, un detașament mixt, alcătuit din secui, unguri și polonezi, a trecut prin foc și sabie pe țărani din comuna Luna⁷⁷, omorând 30 de români⁷⁸. În loc să pondereze zelul militarilor, la 10 octombrie, același an, Kosuth lansează înfricoșătorul apel „Luați sama fraților români !”, în care, după ce trece în revistă tagma „de ucigători ai bunilor săi frați maghiari”, adică sârbii, sașii, croații și românii, proferează o serie de amenințări la adresa tuturor acelor care nu se vor supune comandamentelor revoluției:

„Deci dară, înaintea căruia e prețuită viața și averea – se recomandă în finalul apelului – acela să asculte cuvântul acesta mai de pre urmă, care purcede din inimă voitoare de bine; căci care nici aceasta nu voiește a înțelege, acela groaznic se va pedepsi. Pământul i se va lua și se va împărți între credincioșii fii ai patriei, iară dânsul va pieri de mâna gealatului (hoherului) și cu moarte de sabie. Luați dară sama, fraților români, ca să nu provocați asupra voastră ceasul pedepsii ! Fiți credincioși, pacinici și fii iubitori de pace ai acestei țări, și frați adevărați maghiarilor, carii au împărțit cu voi ominește toate bunătățile și drepturile libertății”⁷⁹.

În decembrie 1848 intră în Oradea generalul József Bem în fruntea armatei revoluționare. Recrutările au continuat să se desfășoare acum la o scară mult mai largă, însoțite, după cum era de așteptat, de o întreagă paletă de manifestări ostile din partea românilor și, de bineînțeles, măsuri coercitive din partea autorităților maghiare.

Același preot din Dumbrăvița de Codru, Melentie Popovici, relatează în raportul său despre dimensiunile refuzului populației din satele sud-bihorene de a se prezenta la recensământul ordonat de administrația comitatensă în vederea înrolării, precum și despre intervenția armatei maghiare. Referindu-se la efectele îndemnului transmis de Șaguna, preotul povestește: „Aceasta sămânță, prin mine și alți preoți mie asemene sămănată, au și avut acel efect, cum că satele de prin prejur, vreo 6, nu au vrut să meargă unde au fost rânduiri; înaintea Feuișpanului nu s-au dat sub conscriere; când au venit afară perzecutorii, clopotele într-o ureche bătându-se, au fost întărâtați și nici au fost în stare ceva a face, până ce apoi au venit asupra noastră cătane, care văzându-le a fi regulate, ș-or plecat capetele”⁸⁰. Autoritățile militare au operat arestări în satele răsculate. Primii au fost ridicați preoții, semnatarul raportului și

⁷⁶ *Ibidem*, f. 106

⁷⁷ Localitate în comitatul Turda – n.n. A.Ț.

⁷⁸ Ziarul „Gazeta de Transilvania”, XI, nr. 74 din septembrie 1848. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, p. 900-902

⁷⁹ *Apelul lui Kossuth Lajos către români*. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 919-921

⁸⁰, AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1851, f. 103

confratele său din parohia Urvișului de Beiuș, pentru instigare la nesupunere, cărora le-au urmat mai mulți țărani. „Însă eu, din jos subscrisul, și răposatul preot din B[elenes] Urviș, Ioan Pap – își continuă relatarea preotul – dimpreună cu mai mulți oameni mireni, am fost întră 130 de cătane întrarmate, pe jos hurțuliți din sat în sat în 8 zile, ca niște hoți și tâlhari, pe urmă ne-au dus la Orade”⁸¹. Ajunși în reședința județului, arestații români au fost azvârliți în Penitenciarul comitatului, „Temnița Varmeghii”, fără a fi în prealabil judecați, unde au stat închiși „care mai puțin, care mai mult”, în vreme ce preoții au fost zăvorâți timp de două săptămâni în carcera pușcăriei, „egyes”, la eliberare fiind obligați să plătească câte 16 florini, cheltuieli de întreținere⁸².

În condiții asemănătoare s-a derulat și drama preotului Mihai Horja din Forău, cu diferență că acesta, aflând că a fost denunțat autorităților pentru convingerile sale, nu a mai așteptat să fie ridicat de la domiciliu, ci s-a prezentat de bună voie în fața vice-comitelui, „și arătându-mă Chișișpanului de atunci, Ioan Gurzău – povestește preotul – în urmarea aceasta am fost judecat spre moarte; însă, așteptându-se lucrul sub levată, după ce 5 săptămâni de zile am suferit temniță, așa cât și mintea mi s-au clătit”⁸³. Pentru a-l scuti de regimul penitenciar, mireni parohiei au solicitat eliberarea condiționată a arestatului, rămânând chezași că-l vor readuce la Oradea atunci când instanța va solicita acest lucru.

Un raport mai amplu asupra măsurilor dure dictate de puterea maghiară în această perioadă a fost întocmit de către Petru Pavel, „adjutant vițejude de nobil”, din Vașcău. Și acest martor ocular al evenimentelor din toamna anului 1848 își începe relatarea sa prin a sublinia orientarea pro-austriacă a românilor din plasele Beiuș și Vașcău. „Nenumărați concetățeni fură omorâți prin rebelanții maghiari – spune el – iară unii, neajungând în furia poporului maghiaru, prin guvernul lor nelejuitu, Ștatarialiter s-or pertractat; mulți, zicu dintre Români, s-oru jertvit viața pentru curtea Austriacă și pentru înălțatul împărat, că rămasără neclățiți lui credincioși; însă puțini luând, afară dintre Români, mai toți făcură ceva mișcare, precum în toate părțile Române să declarară pe partea împăratului, și aceasta să adeveri prin aceia că în toate locurile numai români fusără spânzurați”⁸⁴. La fel ca și în cazurile mai devreme prezentate, intelectualitatea rurală a fost și în aceste părți cea dintâi vânată de brațul justiției revoluționare, urmată firește de oamenii de rând. „Din ținutul Beinșu și a Vașcoului or fost prinși peste 30 de bărbați Români, nu numai, ci supt Ștatariu trași, între care fusără 3 preoți, preotul din Câmp, Fânață și Chișcohu, ba ce și eu singuru între aceiaș mă numără” – își continuă relatarea nobilul român⁸⁵.

Raportul este cu atât mai valoros, cu cât, pe lângă simpla depănare a cursului evenimentelor, mai surprinde și drama trăită de autorul său, aceea de se vedea obligat de către maghiarii să lupte împotriva rezistenței românești conduse de Avram Iancu. „Pe mine mă siliră rebelanții a prinde armă asupra fraților noștri Români din Zărând – povestește el cu durere, stare la care s-a mai adăugat și disperarea trăită în momentul în care un conațional l-a denunțat tribunalului pentru sentimentele sale filo-austriece – și mergând în anul 1848, Noiembrie, 5-a zi, până la Vașcoh, unde întâlnindu-mă cu Ioan Popovici (alias Jiroș) din Vașco, cu voarbele sale părtinitorii de rebelanți, într-u atâtă mă adusă, cât mă declarai a fi credinciosu Maestatei Sale Înălțatului Împărat, și mai mult, socotindu-l ca pe grecu a fi și fielu într-u aceiaș parte⁸⁶ (...) mă dede sus, și mai nainte de incviziție prinzându-mă în Vașco, mă deteră supt paza loru – A[lso] fogmegek – mă băgară în feru, și așa mă dusără la Orade”⁸⁷. La temnița din Oradea, omul a fost aruncat în aceeași celulă cu deținuți de drept comun, „34 de hoți și furi”, timp de nouă săptămâni, și nu s-a bucurat de un tratament mai deosebit de al acestora, în ciuda faptului că era intelectual. „Patul îmi iera tegla și piatra – povestește el – iar traiul vieții tot o formă cu aceloralați, adecă: oțetu, piparcă, aiu și

⁸¹, *Ibidem*

⁸² *Ibidem*

⁸³ *Ibidem*, f. 144

⁸⁴ *Ibidem*, f. 110

⁸⁵ *Ibidem*

⁸⁶ Expresia „grecu a fi” este folosită cu sensul de ortodox – n.n. A.Ț.

⁸⁷ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1851, f. 110

sare, pe lângă prifonta⁸⁸ ce căpătam, iară alte mâncări, ca la om mai literat, precum la captivii maghiari pentru bani s-o îngăduit, mie, dinpotrivă, nici pentru banii mei, nimic”⁸⁹.

Episodul descris de semnatarul raportului evocă șirul de evenimente derulate în toamna anului 1848 în Țara Zarandului și în ținuturile limitrofe acesteia, pe fondul ofensivei declanșate de unguri pentru neutralizarea nucleului dur al rezistenței românești, ancorate în Apuseni. Considerăm ca fiind utilă o succintă prezentare a celor întâmplate, întrucât în operațiunile militare au fost angrenați și o serie de bihoreni. Într-un important document, intitulat „Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluției în anul 1848 și 1849 în Protopresbiteratul Hălmațiu, care au pățimit poporul Român de către răsculații maghiari”, parohul Ioan Moga, participant la Marea Adunare Națională de la Blaj, relatează despre declanșarea atacului maghiar la 23 octombrie 1848, prin invadarea zonei de către „o trupă de 800 de răsculați sub comanda maiorului Gall, căreia i s-au alăturat unguri și jidani din comitatele Zărand, Arad și Bihor”⁹⁰. A doua zi, în cantonamentul pe care și-l stabiliseră în apropierea Hălmațului, insurgenților li s-au mai alăturat – după spusele preotului – „alți honvezi și rebeli veniți din Șiria, Arad, Zărand, Sântana, Pâncota și Salonta”, pentru a înfrunta avanpostul românesc aflat sub comanda tribunului Alexandru Chendi, din Câmpeni, om de nădejde de-al lui Avram Iancu⁹¹.

După ocuparea localității, rebelii s-au dedat la abuzuri, comițând omoruri, jafuri și incendieri, iar în casa perceptorului Brument Nicolae au instalat Curtea Marțială, care în aceeași zi l-a condamnat la moarte pe tribunul român și pe ajutoarele sale. În următoarele zile, teroarea s-a extins și asupra satelor din apropiere, pe măsura înaintării trupelor către Baia de Criș. „În 29 octombrie – povestește preotul – rebelii au jefuit pe românii din Hălmațiu de toate bunurile lor, până și de veștinte. Armata era urmată de jefuitori civili, meșteri ispani și notari, ba și jidovi din Salonta, Buteni, Beiuș și din alte sate ungurești până la Hălmațiu”⁹². La 8 noiembrie 1848, în fruntea comitatului a urcat prefectul Ion Butean, secondat de căpitanul Petru Turbat. Cei doi vor organiza rezistența armată a românilor din zonă.

Revenind la situația din Bihor, trebuie să amintim că pentru raționalizarea și standardizarea acțiunilor de culegere a mărturiilor referitoare la pătimirile românilor, protoprezbiteratul orădean a întocmit un formular tipizat care trebuia să fie completat de preoții în a căror parohii s-au înregistrat samavolnicii făptuite de trupele revoluționarilor. Într-un asemenea formular este surprinsă telegrafic drama țăranului Panea Petru din Tulca, condamnat la moarte „Pentru că au strigat în biserică să nu ajute Dumnezeu la unguri – după care a adăugat – Să aducă sârbii, pe frații noștri, ei să stăpânească, că atunci ne va fi bine”. Tribunalul statarial s-a pronunțat neiertător pentru delictul de instigare de care s-a făcut vinovat bietul om. „Și s-au judecat spre spânzurători – se relatează pe scurt – prin prezesul Bende Ercei, Jacob Mihai, și al doi, care judecată s-au dus în sfârșit, între Căvajd și Gurbediu în anul '848, luna

⁸⁸ Lipie de făină sau mălai – n.n. A.Ț.

⁸⁹ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1851, f. 110

⁹⁰ Printre localnicii care s-au alăturat armatei rebelilor sunt amintiți: „Bett Ioșca, notarul Rurtan Elek, învățătorul Lakatos Iozef, frații Kadar, Stoica Giuri Bandi (calfă de prăvălie) din Hălmațiu, primpreotul Kriștiori Ioani, Kosma Karoly din Tălagiu, Benko Solomon ispravnicul jidovului Roth Ianoș, arendașul lui Hallaky Ferencz din Halmăgel, notarul Orban Lajos din Bontesti, perceptorul Nastroadini din Buteni, etc. – despre care autorul spune că – aceștia mergeau în fruntea trupei de răsculați, servind de călăuze și instigatori la atrocitățile la care au participat și ei în mod activ. Apud: Revista „Transilvania. Organ al Astrei”, anul 74, nr. 1 din ianuarie 1943, Sibiu, p. 43

⁹¹ *Ibidem*

⁹² „Statistica crimelor săvârșite de unguri în plasa Hălmațiu: în Aciuța, în octombrie 1848 - 7 bărbați împușcați; în Bănești, în iunie 1849 - 7 bărbați; în Bodești, în octombrie 1848 - doi bărbați; în Tohești, în octombrie 1848 - 6 bărbați, 3 femei și 9 prunci omorâți. în Ciuciu (Vârfuri), în octombrie 1848 - un bărbat și un prunc împușcați; în Țărmure, în martie 1849 - un bărbat și o femeie torturați și uciși; în Hălmațiu, în octombrie 1848 - 3 bărbați împușcați, din care Olariu Nicolae și Neamțu Ștefan executați prin sentința Statariului, iar în aprilie 1849, 9 bărbați, dintre care unul împușcat iar 8 omorâți în mod barbar; în Hălmațel, în octombrie 1848 - 30 bărbați, 10 femei și 3 prunci, dintre care 5 spânzurați, 22 împușcați și 16 măcelăriți și trunchiați; în Luncșoara, în martie 1849, Pavel Simian condamnat și executat prin Statariu și doi bărbați omorâți; în Pleșcuța, în martie 1848 - 2 bărbați spânzurați; în Poienari; în octombrie 1848 - 2 preoți din localitate, condamnați prin Statariu și apoi omorâți, iar 3 bărbați împușcați; în Tălagiu, în aprilie 1849 - 3 bărbați omorâți; în Târnăvița, în martie 1849 - un bărbat spânzurat, fără judecată”. Apud: Revista „Transilvania. Organ al Astrei”, nr. 4 din 15 februarie 1871

octombrie, 28-a". Moartea plugarului a adus cu sine și nenorocirea familiei sale, condamnată să trăiască în sărăcie, „căci au rămas muiera cu trei prunci”⁹³.

Aceeași soartă au împărțit-o și frații Pușcaș Alecsandru, de 20 de ani, și Gavril de 21, slugi, „pentru că n-au lăsat pe al treelea frate să-l ducă ungerii cătană”⁹⁴.

Preotul Popa Petru, în vârstă de 60 de ani, din comuna N⁹⁵, din Protopopiatul Beiușului, a fost executat „pentru că au îndemnat poporul să nu țină cu răsculații unguri”. În formular se consemnează că „s-au judecat prin județul de moarte sub presiunea lui N. N. pe spânzurători, ce s-au și dus în sfârșit în satul N”. Casa preotului ucis a fost jefuită apoi de soldații revoluționari, iar averile furate. La fel ca și în cazul plugarului din Tulca – se precizează în raport – „văduva cu 4 prunci în cea mai mare mizerie au rămas”⁹⁶. În aceeași localitate a mai fost ucis copilașul Codrean Ilie, în vârstă de numai șapte ani, despre care se menționează că „prin răsculata oaste maghiară s-au pușcat, numai pentru aceea că au fost dintre cei credincioși împăratului în [satul] N”⁹⁷, iar țăranul Țăgan Urs a fost arestat „pentru că au zis: să ajute D[umne]zeu împăratului” și apoi întemnițat „în prinsoare la Oradea Mare din 10 Maiu 1849 până la venirea oastei împărătești”⁹⁸.

Preotul Dumitrie Bodie din Apateu amintește despre o altă execuție săvârșită în parohia sa. „După înalta poruncă pentru cei spânzurați, din fruntea Rebeliei ungurești, întâmplându-se acea primejdioasă și iute luare de viață – și la K[oroș] Apati, pre un om de religie G[reco] N[eunită], cu numele Pater Moisie, carele, după cum se povestește, au avut vrâsta anilor săi 44. Apoi de viața lor jefuit în anul 1848, și după cum ni s-au dat înainte, ziua și luna au fost Octombrie 30 – Că[lindar] Nou, iar după al nostru 18 Octo[mvrie]. Fiind judecat de cei ce au fost pe acel timp în satul B[ihor] Boszormeny, mărturisesc supt scrisul”⁹⁹.

Jurații din comuna Petid relatează într-un memoriu despre nelegiuirile săvârșite în comuna lor de către trupele revoluționare împotriva unor țărani care au refuzat să se conformeze legilor impuse de guvernul maghiar. „În baiurile și răsculările trecute, prin Koșut făcute, pentru neplecarea poporului către cele poruncite și pentru nescierea deputatșilor în treaba polgariu – mărturisesc aceștia – s-au slobozit cătane pe satul nostru Petid, și au robit la cășile țăreii¹⁰⁰ cinci persoane de români, precum Pop Lazăr, cinci săptămâni, Pop Toader, cinci săptămâni, Opre Gheorghie, cinci săptămâni, Broștean Toader, șasă luni și cinci săptămâni, Pantea Gligor, trei luni și cinci săptămâni”. Doi dintre cei puși sub acuzare au reușit să se sustragă pedepsei fugind. În consecință, bunurile lor au fost jefuite. „Guț Lazăr, de frică s-au dat în laturi, de nu s-au putut prinde – se spune în memoriu – însă ce au aflat la el sau la casa lui, atunci toate le-au răsipit cotunele, adică: 1 junincă, 5 cară de lămne, 2 cară de pae, 1 clisă mică, fărina ce s-au aflat la casă, așijderea și Domuța Vasilie, au răbdat aceașe pagubă”¹⁰¹.

Într-o corespondență din zona Vașcăului, în legătură cu cercetarea disciplinară pornită pe seama comportamentului preotului Grigorie Popovici din Sohodol, se face referire la împușcarea a cinci persoane din această localitate în timpul revoluției¹⁰².

Mutat la Debrețin la 1 ianuarie 1849, după înfrângerea rezistenței maghiare și ocuparea Pestei de către armatele austriece, guvernul revoluționar ungar a căutat să întrețină bune raporturi cu grupul

⁹³ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 34/1848-1850, f. 143

⁹⁴ *Ibidem*

⁹⁵ Nu am reușit identificarea localității, în document fiind înscrisă numai inițiala «N». Documentul este parte componentă a unei corespondențe mai largi purtate cu Protopopiatul Beiușului, situație care conduce la prezumția că ar putea fi vorba despre o parohie din această jurisdicție – n.n. A. Ț.

⁹⁶ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 34/1848-1850, f. 202

⁹⁷ *Ibidem*

⁹⁸ *Ibidem*

⁹⁹ *Idem*, dosar 37/1851, f. 112

¹⁰⁰ Închisori – n.n. A.Ț.

¹⁰¹ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1851, f. 111

¹⁰² *Ibidem*, f. 316

„oportuniștilor”, din elita românească adeptă a programului Revoluției. În sfera acestor relații se înscrie și aprobarea oferită Bisericii Ortodoxe de a organiza și ține un sinod diecezen.

Lucrările sinodului, convocat de episcopul Gherasim Rațiu s-au desfășurat la Chișineu-Criș. Din partea Revoluției maghiare a participat Ioan Dragoș, în calitate de comisar guvernamental. Sinodul a fost condus de Iosif Popoviciu, protopop de Peștiș, ales președinte al lucrărilor, Dumitru Haica, primarul Aradului, președinte mirean, Ioan Papp „Füstös” (unchiul lui Aurel Lazăr – n.n. A.Ț.), protopopul Beiușului, secretar, și Gheorghe Popa de Teiuș, avocat¹⁰³. Sinodul a votat încredere în guvernul revoluționar maghiar, iar pe postul episcopului arădean Gherasim Rațiu, bolnăvicios, a fost numit ca episcop-vicar interimar, Ioan Chirilescu, parohul din Talpoș¹⁰⁴. Acesta din urmă îmbrățișa aceleași convingeri cu ale celorlalți participanți, fiind preferat bătrânului episcop, „morbos”¹⁰⁵, ce se dovedise oscilant în raporturile cu sârbii.

Spre bucuria participanților, la încheierea lucrărilor, deputatul Ioan Dragoș a dat citire rezoluției guvernului prin care și clerul ortodox devenea beneficiarul remunerației salariale, „subzistența în bani gata”, asemenea preoților celorlalte confesiuni¹⁰⁶. O primă tranșă se cifra la suma de 117.600 florini și 48 creițari, din care 39.341 florini și 35 creițari trebuiau distribuiți în parohiile despărțământului Arad prin Cuciuba Mihail (Kútsuba Mihál), prim-avocat al comitatului Arad, iar 78.259 florini și 13 creițari, în parohiile despărțământului Oradea Mare, prin Stupa Mihail (Sztupa Mihál), judecător șef¹⁰⁷.

În spatele generosului cadou oferit Bisericii Ortodoxe, în realitate, guvernul maghiar a urmărit să câștige de partea revoluției cel mai important segment al populației românești, țărănimea, prin intermediul preoțimii, intelectualitatea de prim rang a lumii rurale. Acțiunea, dincolo de „bunele intenții”, poate fi încadrată lesne în gama mijloacelor utilizate de unguri, în cazul de față de atragerea a clerului pentru cauza revoluției. La un an după înăbușirea revoluției, protoprezbiterul Oradiei a putut constata această realitate prin intermediul unei anchete. El a solicitat protopopilor din subordine să întocmească câte o lucrare statistică spre a putea cunoaște „ce plată au căpătat de la Cârma Revoltată pe tot anul (bani buni)” parohii din jurisdicția fiecăruia. În arhiva Episcopiei Ortodoxe s-au depistat numai două astfel de lucrări, prima oglindind situația din Protopopiatul Peștișului, a doua din Protopopiatul Beiușului, fiind posibil ca celelalte protopopiate să nu fi răspuns.

La 25 aprilie 1850, Arsenie Adamovici, protopopul Beiușului, raporta că a reușit să monitorizeze 45 dintre parohiile de sub ascultarea sa. Preoții acestora primiseră sume cuprinse între 200 și 367 de florini, totalizând 15.015 florini. Într-o anexă a raportului, intitulată „De a să lua samă !”, protopopul amintea că nu a putut rezolva integral sarcina primită, fie din pricina transferului unor preoți la alte parohii, fie din cauza relei voințe manifestate de unii dintre parohii chestionați. „Pentru Parohia Beiușului, preoții care or primit de la partea revoluționară bani, eșind din posturile lor și mutându-se la alte posturi, nu să poate ști câți bani or primit pentru această parohie” – sau – „Pentru Parohia Gurbestilor, preotul de acum nu au căpătat bani, fiind în timpul revoluției parohia vacantă” – relata Adamovici pentru prima situație.

Îndărătnic s-a dovedit preotul Ștefan Făt din Josani-Forău, care „nu au pofit să descopere cât au primit” și preotul Vasile Popa din Urviș, în vreme ce preotul Nicodim Miron din Tărcăița „au dat răspuns că nu-i poruncă de la S[fântul] Consistoriu ca aceasta să arate protopopului; apoi iar întoarce stilul, zicând că nu vre a minți, căci a uitat; Individumul acesta și să vede că numai de glumă sau de jucărie au de

¹⁰³ Dintre bihoreni participanți la Sinod, amintim pe: protopopii Athanasie Boțco, Iosif Popoviciu și părintele Rațiu, administratorii protopopești Ioan Papp, Simion Bica, Ioan Bodea și Gavril Netea (Nettyö) și mireni Ștefan Boros, avocat, Martin Boțoc, Gheorghe Fonnai, Mihai Fericeanu, Teodor Lazăr (tatăl lui Aurel Lazăr – n.n.), avocat și secretar al Consistoriului din Oradea, Emanoil Mag, Petru Paul, avocat, Mihail Stupa, Moise Vid, Nicolae Jiga, directorul școlilor din Oradea, Ioan Ioanovici, primpretor, Ioan Poinar și Demetriu Costa, consilieri municipali – n.n. A.Ț.

¹⁰⁴ Atanasie Șandor, *Studiu evenimentelor din părțile Aradului și Banatului între 1848-1849*. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 1070-1071

¹⁰⁵ bolnăvicios – n.n. A.Ț.

¹⁰⁶ Atanasie Șandor, *loc cit.* Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, pp. 1070-1071

¹⁰⁷ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1848-1852, f. 133

bojocură primește poruncile lui trimise” – adăuga protopopul. Preotul din Sighiștel a refuzat să primească bani, iar în Prisaca nu existau ortodocși pe timpul revoluției¹⁰⁸.

Eforturile maghiarilor de a atrage de partea lor populația românească, prin subvenții bănești ori prin violență, erau acum tardive. Rezolvarea cererilor formulate de naționaliștii români, cu tot caracterul lor minimal, fusese amânată la nesfârșit. Chiar dacă populația nu simpatiza cu ideile mișcării naționale sârbe, ea începuse să manifeste o tot mai sinceră admirație pentru rezistența opusă armatelor revoluționare maghiare. Noua Constituție imperială, din 4 martie 1849, prin care s-a dat satisfacție pretențiilor sârbești, sancționându-se înființarea Voievodinei, confirmarea mitropolitului Rajacici ca patriarh și a colonelului Suplicaț ca voievod, au avut un puternic efect asupra atitudinii viitoare a românilor din comitatele extra-carpatiche. Singurul câștig resimțit de români se limita la anularea hotărâri de anexare a Transilvaniei de către Ungaria. Ardealului i se stabilea regimul de provincie administrată de Coroană, însă actul fundamental al imperiului conținea o serie de anomalii. Comitatele Caras, Severin, Timiș și Torontal erau încorporate Voievodinei Sârbești, iar Aradul, Bihorul, Sătmarul, Ugocia și Maramureșul rămâneau în Ungaria.

Episcopul Andrei Șaguna s-a străduit fără izbândă, în februarie 1849 la Olomütz, să obțină trecerea acestor comitate în spațiul Transilvaniei. Eforturile sale au fost repetate și de episcopul Vasile Erdely în ianuarie 1850 la Oradea, însă fără nici un rezultat. Chiar și în această stare de criză, urgia maghiară a continuat să se manifeste neîngrădit.

Protoprezbiterul Atanasie Boțco a întocmit personal, în 27 decembrie 1849, o evidență a deținuților români găsiți de către el în temnița Oradiei, după alungarea rebelilor din oraș. Sub titlul „Pentru că n-au vrut să aibă și să se scrie de Purcării, au căpătat Robii în anul 1849”, sunt înregistrați: „din Cheșe: a) Irimie Teodor – 7 luni și 1 săptămână egyes¹⁰⁹, b) Ban David – 7 luni și 1 săptămână egyes, c) Hididiș Flore – 7 luni și 1 săptămână egyes; din Cărso: a) Țârte Pavel – 6 săptămâni nejudecat, b) Ianoș Pavel – 1 an și 4 săptămâni – muerea sa au născutu pe moarte un pandur, tot așe Pavel, pe prunc le-au dus cătane[le]; [din] Papmezeu: F[elșo] Câmpani: Molnar Ioan din Câmpanii de la Papmezeu – 1 lună nejudecat, 6 luni judecat în egyes; Clitan Simeon – în 5 săptămâni în temniță¹¹⁰; Pilaca Onuț – în 5 săptămâni în temniță”. După cum se poate deduce din consemnarea finală înscrisă de autor „după ce dară înaintea cestor din sus numiți au înjenunghiat”, întâlnirea acestor martiri a produs o mare emoție protopopului, care și-a manifestat admirația plecându-se înaintea lor¹¹¹.

Tot în scopul atragerii credincioșilor români de partea revoluției, Biserica Greco-Catolică a fost încurajată să-și extindă competența prin convertirea unor sate ortodoxe. Mărturie stă ancheta cerută de protoprezbiterul ortodox al Oradiei în satele Vintere și Dumbrăvița Mică, după reinstaurarea păcii. Trimisul bisericii ortodoxe a intrat în contact cu deputatul comitatens Ladislau Bodo „la Curtea Domnească a Episcopului Erdeli”, unde acesta se cazase cu o zi înainte de începerea audierilor. Încă de la început, înaltul demnitar s-a manifestat de partea bisericii unite, reprezentate prin protopopul Holodului, solicitând mirenilor probe scrise pentru soluționarea litigiului, acele atestate de adeziune la religia greco-catolică, „atestatele conțapute «ad fideles manu enda restitutionem»”¹¹², și numai când a constat inexistența lor a fost de acord să audieze credincioșii.

Cerând explicații în legătură cu absența atestatelor, de vreme ce parohia figura în scripte ca fiind greco-catolică de 40 de ani, bătrânii satului i-au răspuns că „popa pe acea vreme nu era neunit sau unit”, iar mai târziu n-au putut obține documentele „pentru că popa n-au știut scria”¹¹³. Pentru deliberare, delegatul ortodox a fost scos din „Casa satului”¹¹⁴, nu însă și parohul din Holod, și chiar și în această

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 121-123

¹⁰⁹ Egyes = carceră – n.n. A.Ț.

¹¹⁰ Adnotări ulterioare pe manșeta documentului – n.n. A.Ț.

¹¹¹ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1852, f. 119

¹¹² *Ibidem*, f. 320-321

¹¹³ *Ibidem*

¹¹⁴ Localul primăriei – n.n. A.Ț.

postură, i s-a interzis să stea de vorbă cu oamenii în uliță, fiind trimis la casa parohială. Privitor la interogarea sătenilor, în raport sunt subliniate condițiile stricte în care s-a desfășurat audierea: „Mai fost-au și alte întrebări, precum le-am cuprins, individuale și parțiale. Destul cum că pe fieștecarele ecsaminat l-au petrecut afară hăiducul¹¹⁵, să nu mai vină în contact cu ecsaminanții”¹¹⁶.

Ancheta a rămas nedefinitivă, deoarece deputatul a motivat că mai trebuie să se deplaseze la Drăgoteni și Feneriș pentru a cerceta alte două situații de acest fel, și a mai invocat lipsa documentelor scrise, insinuând că „atestatele confirmate sunt la Protoprezbiteratul Beiușului”¹¹⁷.

În ultimă instanță, pentru a câștiga sprijinul românilor, guvernul revoluționar maghiar a luat în calcul și posibilitatea inițierii unor tratative directe cu Avram Iancu, liderul și simbolul rezistenței românești. Pe lista potențialilor emisari pregătiți pentru a demara negocierile, alături de deputatul de Beiuș, Ioan Dragoș¹¹⁸, mai figurau Sigismund Pop și Alexandru Buda, care-și oferise voluntar serviciile. Kosuth l-a preferat însă pe Dragoș, cunoscut pentru calitățile sale în arta diplomației, și a ținut să le reamintească celorlalți pretendenți că sarcina este „atât de primejdioasă, încât nu poate garanta vieța nimănui, nici a lui Dragoș, nici a altuia care ar cuteza să se angajeze la o misiune atât de primejdioasă”.

N-ar fi lipsit de importanță să pomenim și de misiunea neizbutită a deputatului Beöthy Odön, fruntaș al mișcării liberale maghiare, trimis pentru pacificarea Țării Zarandului, guvernul mizând pe simpatia de care acesta se bucura în rândurile populației românești, el însuși fiind descendentul unei familii românești ortodoxe din Oradea-Velența. Deputatul s-a deplasat la Hălmașiu Mare, pentru a obține readucerea sub ascultare a ținuturilor controlate de Iancu. După spusele unui martor ocular, românul Gheorghe Rozvány, din Salonta, preluate apoi de ziarul *Pesti Hirlap*, el s-a bucurat de o bună primire. „Am fost martorele – descrie participantul – bucuriei înălțătoare a poporului de rând, când acesta, adunat la Hălmașiu Mare, l-a primit pe comisarul Beöthy Odön, însărcinat cu reanexarea părților separate. Acest bărbat onorabil a fost salutat de popor ca un mântuitor. Când a auzit cum preamăresc buzele lui, în limba maternă a poporului, libertățile noi, a căzut în genunchi înaintea sa, cu astfel de omagiu au primit Români din Zarand pe nestorul cărunt al Bihorului”¹¹⁹.

Eșecul negocierilor conduse de Beöthy, pe fondul pătrunderii trupelor imperiale austriece și țariste pe teritoriul Transilvaniei în vara anului 1849, a antrenat derularea tratativelor dintre Nicolae Bălcescu și Lajos Kossuth la Debrețin, în vederea salvării revoluției maghiare, ultimul bastion al „primăverii popoarelor” europene, evident, cu condiția recunoașterii drepturilor politice reclamate de românii ardeleni.

Revenind la rolul jucat de Ioan Dragoș în schema proiectului de reconciliere româno-maghiară, se pare că misiunea deputatului de Beiuș a fost adusă la cunoștința participanților prezenți la Sinodul de la

¹¹⁵ Soldat angajat – n.n. A.Ț.

¹¹⁶ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1852, f. 320-321

¹¹⁷ *Ibidem*

¹¹⁸ *Ioan Dragoș* s-a născut la 5 martie 1810 în Oradea, dintr-o familie nobilă din Toplița. A urmat cursurile Academiei de Drept din Oradea între anii 1842-1844, după care a ocupat diferite funcții în administrația județeană. În paralel s-a ocupat și de problemele Bisericii Ortodoxe și a obținut unele rezultate pozitive, fiind un bun orator. Datorită înclinației lui filo-maghiare, prin Circulara din 22 martie 1848 a ministrului Ludovic Battányi, este ales membru al comisiei însărcinate cu supravegherea și reprimarea tuturor manifestărilor antirevoluționare ale moșierilor expropriați ori ale iobagilor eliberați. La alegerile județene pentru Dietă, ținute la 26 iunie 1848, Dragoș este ales deputat de Beiuș, fiind preferat contracandidatului său Emeric Csengery. În legătură cu acest moment, în ziarul *Pesti Hirlap* din 30 iunie 1848 i se reproșează că în afară de faptul că este român, Dragoș nu ar avea nici o aptitudine sau capacitate pentru care să fi fost ales deputat. El mai era acuzat că în 1845, la ordinul conservatorilor „*Tisza-iști*”, ar fi năvălit în sala Casei județului în timpul ședinței însoțit de haidoni, și că ar fi principalul vinovat al „*măcelului liberalilor*” bihoreni, al căror șef, Odön Beöthy, alt român, a scăpat cu viață ca prin minune. A intervenit în favoarea românilor în Dieta din 26 august 1848, în chestiunea asasinării preotului român din Mediaș, și a cerut încetarea oricăror persecuții. Devine prieten intim al lui Kosuth, jucând rolul de „om de legătură” al acestuia cu cercurile liberale românești din Banat, Crișana și Maramureș. A fost adeptul politicii de apropiere a românilor față de programul revoluției maghiare, în scopul emancipării, pe calea obținerii progresive și succesive, a drepturilor politice pretinse de fruntașii mișcării naționale – n.n. A.Ț.

¹¹⁹ *Pesti Hirlap*, nr. 73 din 3 iunie 1848. Apud: Teodor Neș, *Op. cit.*, p. 27

Chișineu-Criș, la încheierea lucrărilor protagonistul informându-i că a primit îndrumarea „a merge la Abrud, la moți, să-i atragă de partea ungarilor”, conștient sau nu, că în realitate maghiarii urmăreau capturarea capilor rezistenței române¹²⁰.

În legătură cu lovitura de forță angajată de trupele revoluționare maghiare, la numai câteva ceasuri după ce Dragoș perfectase cu Avram Iancu o posibilă variantă de armistițiu, istoriografia maghiară încearcă să-l absolve pe Kossuth de orice vinovăție și implicare în măcelul din 7-10 mai 1848 de la Abrud, descărcând răspunderea exclusiv în sarcina dezechilibratului avocat Emeric Hatvani, comandantul unităților militare implicate în incident. Trecutul acestuia vine să confirme în parte această ipoteză, dat fiind că el mai fusese arestat în Bihor și apoi expulzat de primpretorul Alexandru Csanády, datorită „mârșavelor sale fapte”¹²¹, comportament ce vine în antiteză cu atitudinea sa pro-valahă, exprimată în presa vremii¹²².

Documentele certifică din păcate complicitatea tuturor celor trei actori ai mârșavului plan de capturare a lui Avram Iancu. Elocvente pentru limpezirea misterului este corespondența purtată de Dragoș cu fruntașii maghiari. După un prim contact cu conducerea revoluționarilor români, Dragoș îl încredința, la 20 aprilie 1849, pe Sántha Gheorghe, comisarul guvernului, că întrevederea „îl îndrituiește la speranța că va pune capăt prin pace situației triste de până acum”¹²³. În realitate, așa după cum relatează prefectul Vasile Moldovan, prezent la negocierile din zilele de 23-24 aprilie, prefectul Buteanu i-ar fi cerut în termeni energici să pretindă lui Kossuth recunoașterea imperativă a națiunii române. Cu toate acestea, fără să pomenească de condiția ultimativ formulată de Buteanu, Dragoș i-a scris comisarului guvernului că românii sunt gata să depună armele în mod onorabil, și că este în drum spre Debrețin pentru a-l înștiința și pe Kossuth¹²⁴.

Pe drum, deputatul român a zăbovit la Criștior, fiindcă i se stricase căruța. Aici, pe 25 aprilie s-a înțeles cu comandantul Csutak Coloman să nu întreprindă nici un fel de acțiune militară împotriva moților. „Așa stau lucrurile astăzi – a precizat el – Ce va fi mâine? Vom vedea”¹²⁵. La comandă a venit însă Hatvani, care i-a trimis solie lui Iancu că acceptă un armistițiu pe timp nelimitat. Apoi, la 26 aprilie, Dragoș a obținut de la Kossuth scrisoarea prin care acesta fixa condițiile împăcării și pronunța o limitată amnistie pentru „antirevoluționari” români, cu excepția mitropolitului Șaguna, pe care nu-l putea ierta pentru că-i chemase pe ruși în țară, însă nu pomenea despre nici un fel împuternicire a lui Dragoș în privința negocierii armistițiului.

Pe 3 mai 1849, Dragoș s-a întâlnit cu Iancu la Mihăileni, și iarăși, fără a fi împuternicit să discute despre armistițiu, l-a mințit, determinându-l să slăbească paza în munți și să demobilizeze o parte din luptătorii săi pe tot timpul „armistițiului”. Tratatul s-a mutat apoi la Abrud, în casa prefectului Boieru¹²⁶. Aici, după cum relatează însuși Avram Iancu în raportul înaintat guvernatorului militar al Transilvaniei, deputatul bihorean a dat glas unei pledoarii pro-maghiare:

„Deputatul Dragoș deschise conferința, și în cuvinte pipăite, zugeră starea lumii cu culoare maghiară. El zise «Căpitala Ungariei este reocupată; toată Ungaria curățită de năimiții nemților, armele maghiare preste tot învingătoare; principele Vindișgreț rechemat, camarila umilită; în Viena colcăiri mari; toată Galiția în arme; și că preste puțin se va deschide un congres european de la care Kossuth așteaptă renașterea Ungariei cu atât mai vârtos, căci Austria se va desființa, iar de rege al Ungariei se va denumi ducele de Laithenberg, ginerele împăratului Rusiei».

De la acestea, Dragoș trecu la starea națiunii române, și între altele, observă că cabinetul Vienei, ascultând la intrigele sașilor de la începutul resbelului civil, totdeauna înșelă pe români; cumcă, pe când

¹²⁰ Atanasie Șandor, *loc cit.* Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, 1982, p. 1070

¹²¹ Hegyesi Márton, *Biharvármegye 1848-1849-ben*, p. 146

¹²² Melinda Mitu, *Scrieri maghiare referitoare la români în timpul revoluției de la 1848*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 449-459

¹²³ Hegyesi Márton, *Op. cit.*, p. 330, document LXIX.

¹²⁴ Teodor Neș, *Oameni din Bihor, 1848-1918*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1937, pp. 28-30

¹²⁵ Hegyesi Márton, *Op. cit.*, p. 330, document LXXI

¹²⁶ Apud: Teodor Neș, *Op. cit.*, pp. 28-30

sașilor li se dă arme, românii înadins erau lăsați fără arme și jârftiți furiei dușmanului; cumcă rușii fuseră chieamați numai pentru ca aceia să apere pe sași; cumcă în Constituțiunea din 4 martiu, românii, cu tot devotamentul lor ce nu mai are alt exemplu, nici cu o literă nu sunt numiți, când din contra, pentru sași, care nici mai nainte nu făcuseră nimic, iar apoi depuseră armele și recunoscură guvernul maghiar, se făcu o Țară săsească, din care se cunoaște învederat că în Transilvania se gonește scopul de a surpa cu încetul pe celelalte elemente și a ridica pe cel nemțesc, și așa mai încolo.

Deci se cere neapărat ca să înduplecăm pe popor la pace, mai vârtos că românii ar trebui să priceapă cumcă sunt înșelați și că ei la urmă tot vor trebui să se supună¹²⁷.

A doua zi, Hatvani a trimis scrisoarea „de învoire la o încetare de arme nedeterminată”, depeșă privită cu circumspecție de prefectii Balint și Axente Sever, care s-au și grăbit să-i atragă atenția lui Iancu asupra perfidiei ungarilor. Pe 4 mai, Dragoș a revenit la Abrud, aducând cu sine actul de confirmare a armistițiului, semnat de Kossuth, și pentru a lămuri populația a organizat o adunare ad-hoc în centrul târgului, demers soldat cu un semi-eșec, întrucât în discursul său adusese critici casei imperiale și ceruse dezarmarea legiunilor românești. Contrar doleanțelor românești exprimate la Blaj, Dragoș s-a adresat românilor sfătuindu-i să i se alăture lui Kossuth. „Eu sunt aici – a spus el – moștean ca și maghiarul, dar numele lui pătrunde astăzi sfera înseninătoare. El urmează înaintea și-mi face cale. Eu cu dânsul voiu păși, și când va veni vremea, eu voiu păși înainte și el după mine”¹²⁸.

Iancu a revenit la Abrud pe 6 mai. Orașul era împânzit de drapele maghiare, așa cum ordonase Dragoș, pentru a-i convinge pe unguri că reconcilierea a fost împlinită. La vederea liderului român, deputatul i-a reproșat că prezența sa îi zădărnicește eforturile de a-i convinge pe luptătorii români să depună armele. În toiul disputei angajate între cei doi, un curier din avanposturile românilor a sosit cu vestea că „Hatvani se apropie de Abrud cu putere mare”, atac despre care Dragoș „se jură că nu știe nimic, nu vrea să creadă pe curier și se apucă să-i scrie singur lui Hatvani”.

În ultimul moment, Iancu a scăpat fugind călare la Câmpeni, în vreme ce în târg intrară 1.400 de honvezi, dotați cu trei tunuri. Acestora li s-au mai alăturat și 600 de civili maghiari din împrejurimi, „destoinici de a purta arme”. Cu toate că prefectii Buteanu și Dobra se aflau deja depuși în arest, Dragoș a trimis în acea noapte două scrisori către Avram Iancu. În prima, trimisă prin vice-tribunul Bengescu, îl muștra pentru gestul de a părăsi orașul, și îl invita să se reîntoarcă. În a doua, transmisă înspre dimineață prin tribunul Mihail Andreica, îl soma să depună armele necondiționat.

În ziua de 7 mai, honvezi au trecut la represalii împotriva populației românești, mulți luptători fiind trecuți prin săbii, iar alții spânzurați, urmând exemplul personal al comandantului lor, care ucisese cu mâna lui pe românul Crișănuț din Roșia. „Sălbaticii săi ostași – relatează Iancu – încurajați prin aceasta se îndreptară asupra românilor în piață, sau străbătură în casele lor, pângăriră, prădară și uciseră fără diferență de sex. Mai mulți fuseră spânzurați, apoi, în acea stare și batjocoriți”¹²⁹. Ungurii ocupară apoi trecătorile mărginașe târgului, pentru a putea organiza apărarea, conștienți de iminența unui apropiat atac românesc. Pe fondul acestei crize, Dragoș a expediat cea de a treia scrisoare către Avram Iancu, somându-l din nou să capituleze. Răspunsul, lipsit de echivoc al Craiului munților, este elocvent pentru a ilustra prăbușirea tuturor punților de dialog pe calea reconcilierii româno-maghiare: „Numai sabia mai poate hotărî între noi” – a declarat el¹³⁰. Premeditarea acțiunii criminale întreprinse de Hatvani, și complicitatea liderului revoluției maghiare și a celor din preajma sa, este expusă limpede în ultima scrisoare pe care Kossuth i-o trimite lui Dragoș:

„Nu este nici onorabil și nici în interesul patriei – spune el – ca guvernul să aibă mereu inițiativa apropierei, care poate fi considerată lașitate de către dușmanii înarmați ai patriei. De aceea nu mă mai

¹²⁷ Avram Iancu, *Cătră Excelenția Sa Gubernatoriul civil și militar al Transilvaniei, Feld Mareșal Locotenent baron Ludovic de Wohlgemuth*. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, p. 1038

¹²⁸ Silviu Dragomir, *Op. cit.*, p. 65

¹²⁹ Avram Iancu, *Cătră Excelenția Sa Gubernatoriul civil și militar al Transilvaniei, Feld Mareșal Locotenent baron Ludovic de Wohlgemuth*. Apud: Corneliu Bodea, *Op. cit.*, p. 1042

¹³⁰ *Ibidem*, p. 1042

cobor în nici un fel de explicații. Nu noi suntem acei care avem ceva de cerut. Cine dorește clemență să se prezinte, să facă petiție. Dacă nu, vor vedea; armele drepte vor decide. Nu intru în plasa amânărilor. Nu numai că nu acord nici un armistițiu, ba chiar am dat ordin să fie trimise în Zărand forțe noi și un comandant ferm, pentru continuarea aprigă a luptei”¹³¹.

Într-adevăr, următoarele două luni au fost presărate de numeroase înfruntări armate între legiunile românești și batalioanele maghiare. Armata lui Hatvani, care între timp sporise la 2.800 de soldați, a fost alungată din Abrud și apoi decimată pe întreg traseul de retragere. Nota dominantă a acestui dezastru – după relatarea făcută de Iancu – poate fi rezumată sub „văietărura mizerabilă «oda vagyunk» (suntem pierduți)!” strigăt de disperare ce răsună din piepturile miilor de rebeli răpuși¹³². Dragoș a căzut victimă mâniei românilor îndată după recucerirea Abrudului. „Din toate părțile se auzia strigări asupra vânzătorului Dragoș, precum îl numia poporul. Același fu aflat în o pivniță, scos afară și cu lăncile tăiat în bucăți”¹³³. În legătură cu acest tragic episod circulă mai multe variante, cea mai credibilă dintre ele fiind povestită de văduva lui Simion Șuluțiu, proprietarul casei în care se ascunsese Dragoș. Printre altele, femeia pomenește că la scurtă vreme după uciderea deputatului bihorean a sosit și Avram Iancu, care „supărat până-n adâncul sufletului, cu lacrimi în ochi, a pronunțat cuvintele memorabile: «V-ați luptat cu honvezii așa de brav, încât îmi vine să vă sărut pe toți, dar că ați omorât pe Dragoș, mi-ați amărât sufletul»”¹³⁴.

Petru E. Papp amintește în lucrarea „Din trecutul Beiușului” că în misiunea sa, Dragoș a trecut prin Beiuș și Vașcău, iar de la Criștior l-ar fi luat drept călăuză pe preotul satului, Ioan Groza, spre a-l conduce în tabăra lui Iancu, căutând în acest fel să evite orice fel de incidente de care ar fi putut avea parte trecând printre liniile militare ale moșilor. Gestul preotului a fost însă calificat de populație ca un act de trădare, încât bietul om a trebuit să stea ascuns o bună vreme prin păduri, timp în care a fost aprovizionat cu cele trebuincioase de sluga sa, Manase Trif. Situația se definește ca o incontestabilă dovadă a spiritului de solidaritate a românilor bihoreni față de lupta confrăților lor din Apuseni. Mai mult, locuitorii satelor Săliște de Vașcău, Poiana și Leheceni, care erau și oamenii de legătură ai luptătorilor din munți, au încercat să-l prindă și să-l omoare atunci când fugarul a încercat să se întoarcă acasă, socotind că a trecut pericolul. În sfârșit, omul s-a decis să pună capăt calvarului în care trăia, hotărând să se supună de bună voie judecății oamenilor în mijlocul cărora slujise. Cronica bisericii din Criștior păstrează memoria acelei întâmplări. „Am făcut pentru voi – și-a început pledoaria preotul – și dacă unul dintre voi va afla că n-am făcut bine, că nu am ținut cu moșii, cu Dumnezeu m-am împăcat, de la familie mi-am luat rămas bun, și cel ce nu e mulțumit cu pașii făcuți de mine, să vină să ia pușca și în fața poporului bisericii să mă împuște”¹³⁵.

În ce privește calitatea umană a eroului Avram Iancu, revelatoare este mărturia meșterului ungar Bercski Ignat, fost prizonier, transcrisă de Georgiu Drimba, parohul din Oșorhei.

„În anul 1849, dânsulu au căzut prisoner în mâna moșilor, cari erau să-l omoare pe drum, ci l-au mântuit un om mai cinstit, și l-au apărât legându-l de calu, și l-au dus la Câmpeni. Însă Tribunalu de rezbeku alu moșilor l-au judecat la spânzurători, și l-au așezat la Casa de plângere (Siráalomház), unde au stat 8 zile, până au venit regele munților, Avram Iancu, acasă, fiindu dusu să inspecționeze munții.

Când Iancu l-au aflat, în Casa de plângere 8 zile șezând, l-au eliberat și au zis că «8 zile a ședea în Casa de plângere, însemnează ca de două ori a muri – deci să știi că ești liber», până unde i-au arătat că poate pași, și mai departe nu, că de depășește, îlu pot pușca. «Vei sta deci aici, până vor veni muscalii, și atunci vei putea merje în treaba ta».

¹³¹ Magyar Országos Levéltár, *Az 1848/1849-i Minisztérium Levéltár, Miniszterelnőség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó – elnökség, Altalános iratok (H 2)*, 6620/1849, f. 804-807. Apud: *Revoluția Română de la 1848 în context european*, Arhivele Naționale ale României, București, 1998, p. 434

¹³² Corneliu Bodea, *Op. cit.*, p. 1055

¹³³ *Ibidem*

¹³⁴ Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Editura Facla, Timișoara, 1989, p. 111

¹³⁵ *Cronica Bisericii din Criștior*. Apud: Petru E. Papp, *Din istoria Beiușului*, Doina Tipografie și Librărie, Beiuș, 1928, pp. 30-31

Iancu au vorbit cu numitul ca cu un om cinstit, și care[-i] da de lucru, și i-au zis «vei primi pe zi o jumătate de mălaiu și carne, afară de mercuria și vinerea».

Becski Ignat foarte bine vorbea de Iancu, zicând că au fost om cu suflet bun și om cult. Dumnezeu să-lu [i]erte și odihnească”¹³⁶.

Episodul consumat la Abrud a deteriorat în mod ireparabil raporturile româno-maghiare și a grăbit momentul prăbușirii fragilei arhitecturi politice gândite și edificate de revoluționarii maghiari. În disperare de cauză, pe 2/14 iulie 1849, grație eforturilor diplomatice depuse de revoluționarii munteni, guvernul maghiar a semnat la Seghedin „Proiectul de pacificare” prin care se recunoștea dreptul românilor de a-și folosi propria limbă în administrație, independența Bisericii Ortodoxe, prezența românilor în administrația de stat și formarea unei legiuni românești. Apoi, la 16/28 iulie 1849 parlamentul maghiar a votat legea naționalităților prin care românii din Transilvania primeau drepturi politice. La stăruințele lui Nicolae Bălcescu, Avram Iancu s-a angajat să nu mai atace armata maghiară, iar Kossuth publica decretul privind încetarea luptelor dintre maghiari și români. Totul venea însă prea târziu, pentru că la 1/13 august 1849 armata maghiară capitula la Șiria, iar românii au fost obligați de comandantul armatei austriece să depună armele.

După înfrângerea revoluției maghiare, încetul cu încetul, societatea a revenit în tiparele ei firești. Elita românească din Bihor, fostă partizană a ideilor revoluționare maghiare, și în special cea de factură ecleziastică, a demarat un proces de recâștigare a bunăvoinței imperiale, utilizând în acest scop un larg arsenal de dovezi scrise ori mărturii menite să-i aducă reabilitarea.

Ca o primă măsură, Athanasie Boțco, protoprezbiterul ortodox al Oradiei, a ordonat reinstalarea însemnelor imperiale în toate lăcașurile de cult. „Vedem aceia, că Panjerele împărătești în tot locul, unde au fost nainte de vremile trecute revoluționare, acuma iar s-au pus toate la locurile sale – constata el – Din această cauză, Consistoriul acesta, de datorință îmi ține, pe comunitatea Bisericii n[e] u[nită] Orădane, oficios a o provoca, ca și Biserica din Oradea Mare, Panjerele împărătești în toate locurile unde numai au fost până acuma, cât mai curând să să puie iarăși la locurile sale”¹³⁷. Așa după cum dovedesc documentele, măsura ordonată de protopopul orădean nu poate fi însă calificată drept o simplă acțiune cosmetică. Acesta nici nu avea nevoie să-și construiască un probatoriu spre a fi reabilitat, deoarece în corespondența purtată cu arhimandritul Episcopiei Aradului, Ghenadie Popescul, expune limpede condițiile în care a fost înlăturat de la conducerea protoprezbiteratului său în luna mai 1849, pe fondul acutizării conflictului româno-maghiar în Apuseni. În scrisoare, el pomenește despre atitudinea manifestată de o seamă dintre membri Consistoriului¹³⁸, și despre modul cum respectivii au reușit să se dezvinovățească ulterior:

„Notariul Teodor Lazăr, care printre revoluționare fusă lăsat în calitate de notariu Co[nsistori]al, ca un reacționar, fusă știut afară din Consistoriu, prin rânduiala episcopescă, Cerculariul [din] 1 Sept[embrie] 1849, nr. 86.

Ioan Papp, pentru un țirculariu ce au slobozit împotriva intervenției Muscalului, cu urgisirea Casei Domnitoare Austriace, fusă știut afară din toate funcțiile, prin episcop și prin C[onsistori]u R[omân] Consistoriu, însă, după ce produsă, aicea în Consistoriu, atesta despre purificațiunea sa, iar ș-au cuprins locul. Bagsamă, cu știrea și învoirea mai marilor, ieu nu știu decât că a se pune în contra dumi-sa, nu s-au aflat”¹³⁹.

¹³⁶ AN-SJBh, fond *Parohia Ortodoxă Centrală Oradea*, dosar 7/1848, f. 24

¹³⁷ *Ibidem*, f. 12

¹³⁸ Componența Consistoriului Oradiei la sfârșitul anului 1849: „Prezidele, eu, Ath[anasie] Boțco, protoprezbiterul Orăzii Mari. Asesori, toți protoprezbiterii, anume: Iosif Popovici a Peșteșului, Arsenie Adamovici a Beinșului, Ioan Bode a Papmezeului, Gavril Neteu a Luncii și Simeon Bica a Beliului, așijderea, Ioan Papp, bagsamă administratorul Meziadului. Mai sunt și nameastnicii protoprezbiterali asesori, și anume: Florea Creț din Luncșoara Peșteșului și Ioan Drimbe din Brusturii Luncii. Nu altmintrelea dintre parohi: Ioan Ilieș a Gurbediului, Zaharie Elenes a S[ânt] Micloșului Românesc și Zaharie Popovici a Bicaciului. Notariul Co[nsistori]al e Alicsandru Papp. Fișcalul Co[nsistori]al, tot Ludovic Ercei, care duce această slujbă de 40 de ani”. Cf. AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1852, f. 112

¹³⁹ *Ibidem*

Episcopul Erdelyi, cel care la 11 mai 1848 a emis „circulara pacifică” tuturor credincioșilor uniți, la numai o zi de la capitularea ungarilor, a transmis o circulară prin care preamărea reșezarea în drepturi a casei imperiale, document ce începea cu cuvintele „Cătră Preaînălțatul Apostolicesc Împărat și Craiu Francisc Iosif I, cu sinceră aplecare, nemișcată credință, statornică ascultare și fiiască dragoste”, urmată de o altă circulară, emisă la 20 august 1849, prin care interzicea purtarea sau afișarea oricăror însemne ce aminteau de trecuta revoluție: „cocarde, fașii roșii, cinte (brâne), pantaloni, fracă, căput, pălării ministeriale și altele, să le lepede, iară preoții înaintea sa, în orașe și adunări mai mari, să nu cuteze altfel decât în reverendă a se arăta”¹⁴⁰. Pentru a nu împărtăși soarta confrăților săi, Lemeni din Blaj și Ladislau Bémer din Oradea, se spune că și-ar fi cumpărat libertate cu câteva pungi cu galbeni tocmai de la autoritățile din Viena.

Găzduirea comandantului armatelor rusești, generalul Ervin Pașchievici, la reședința episcopală din Beiuș a fost folosită din plin de episcop, care i-a solicitat înaltului ofițer să redacteze un memoriu care să-i folosească în probarea fidelității sale pentru coroana austriacă și să-l dezincrimineze în ancheta pornită împotriva sa de Consiliul de război¹⁴¹. Demersul venea numai la câteva luni după ce în aceeași reședință îl găzduise pe Kossuth¹⁴².

Trecând în revistă aceste aspecte inerente oricărei zguduirii sociale de proporții, nu ne-am propus să minimalizăm meritele fruntașilor români. Demne de laudă rămân, în special eforturile depuse de episcopul unit, pentru realizarea cererilor formulate de cele două comunități religioase românești.

În acest sens, amintim că pe lângă introducerea limbii române în actele scrise ale episcopiei, episcopul Vasile Erdelyi a înaintat un memoriu împăratului, în care, fără deosebire de confesiune, solicită drepturi politice în numele tuturor românilor, autonomie ecleziastică pentru ortodocși și constituirea unei entități statale românești în cadrul imperiului. Modul în care a fost conceput memoriul și structura internă a acestuia trădează colaborarea reprezentanților ambelor biserici naționale la redactarea lui. În prima parte a documentului este pomenit „Poporul Român de Relijia Greco-Catolică, care lăcuiește în comitaturile Bihar, Sătmar, Săbolci, Ugocea, Marmoroș, Arad, Bichiș, Ceanad, Temeș, Torontal și Crașo”, pentru ca în cea de a doua parte să fie pomeniți „toți Românii Transilvaniei și a Banatului și a vecinilor Comitatului din Ungaria, Marmoroș, Sătmar, Bihar și Arad, care și în privința teritorială, mai lesne se pot despărți de alte conaționi, decât a oricărei Națiuni Popor”, pentru ca împreună să alcătuiască un stat care să „se numească Tera Românilor”¹⁴³.

Pentru argumentarea cererii, în document a fost înserat și un scurt istoric al dramaticei evoluții istorice a națiunii române din imperiu, insistându-se asupra momentelor care au marcat pierderea drepturilor noastre naționale:

Încă sub Leopold I-iul Împărat și al Ungariei Rege, legislația ungară, pre Națiunea Română, de toate preavutele drepturi Naționale o au desbrăcat, precum mărturisește articolul 64 a Dietei Ungariei din anul 1681, care așa sună „Ștatutele și Privilejurile Valahilor (Românilor) ca prejudicioase țării și S[fintei] Coroane, precum mai nainte, prin articolul 90 a anului 1609 și 40 – 1635 s-au fost casat, așa și acum, în trecut cu acele care doară mai târziu s-ar fi dat, se casează și ca mortificat se declară.

Așa au pierdut Românii Voivodatu care mai nainte îl avuse, și toate drepturile Naționale, după aceasta au urmat asuprirea și subjugarea cestei Ginte până în ziua de astăzi.

Întru adevăr, lung ar fi a înșira toate nedreptățiunile și nefericire[le] care Poporul Român, împăraților și rejilor săi totdeauna cea mai credincioasă, în privință sau religioasă, sau țivilă, sau politică a pătimit, să ajungă a zice numai aceasta: cum că petrecuți în viața cestei Națiuni de la 1659 mai 300 de ani, asemenea au fost anilor care poporul israilienesc s-a petrecut în captivitatea (prinsoarea) Vavilonică, sub care captivitate și acum jeme pentru cea mai mare parte acestei Națiuni, care lăcuiește în comitaturile Ungariei, stă sub jugul Națiunei Maghiare, cea din Transilvania, Săsească-Maghiare, care cea din Bănatul

¹⁴⁰ Iacob Radu, *Op. cit.*, p. 127

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 133

¹⁴² *Ibidem*, p. 124

¹⁴³ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1852, f. 154-158

Temeșului, Sârbești – fără nici un drept național, ca servitoare altor Națiuni, plânje această Nobilă și cea mai veche Națiune Română”¹⁴⁴.

Acest demers al episcopului unit se integrează în ansamblul activităților desfășurate de întreaga mișcare națională românească, alături de eforturile depuse de deputăția condusă de episcopul Șaguna la Olmütz și de pregătirile elitei transilvănene pentru convocarea Congresului românilor, ce se va desfășura la Viena în ianuarie 1850¹⁴⁵. În legătură cu acest ultim eveniment, Athanasie Boțco făcea cunoscut Episcopiei Aradului că, în ceea ce-l privește, de mult a achiesat la punctele proclamației rostite în 3/15 mai 1848 la Marea Adunare Națională de la Blaj, le susține și are încredere în materializarea lor. La fel ca și Erdelyi, protoprezbiterul orădean a rezervat în corispondență un spațiu destinat evocării împrejurărilor în care românii ortodocși din comitatele ungurești au ajuns sub ascultarea Carlovițului, iar în final solicita eliminarea jignitoareii expresii român „neunit” pentru desemnarea credincioșilor ortodocși:

„Neatârnamea Bisericii Orientale Române de altă națiune, încă un foarte plăcut [deziderat]. Aceasta așa au fost, până ce n-au cercat maghiarii în tot chipul a ne dezvăța de naționalitate. Avurăm Mitropolit la Alba Iulia (Bălgrad). Sub acesta nu au fost 4 episcopii: Vârșeț, Oradea Mare, Muncaci și Bistrița¹⁴⁶, dar pre la capătul sutei a 17-lea, fiind 85 de ani Arhiepiscopia văduvă și oile fără păstor, s-au înființat alte episcopii sub Mitropolia de Carloviț¹⁴⁷.

Și așa, rămâind Biserica Orientală Română fără mitropolit sau arhiepiscop, am cunoscut pe acela care n-au trecut la unire cu Biserica apusului, adecă cel din Carloviț, că acolo se așezase mai nainte, pe la anul 1690, Patriarhul Ternovici, care trecuse din Sârbia cu 40 de mii altal, și cu osebite privilejii în urmă s-au ascurat statornicia religiei. A se vădea chiar din pro-memoria ce au dat Preacinstia sa Domnul Episcop Diecezan Românesc al Bisericii Răsăritene din Transilvania, Andreiu Șaguna, în anul 1849¹⁴⁸.

Suferit-au Românii câte alte numai să poată rămânea Român și în ritul oriental. Ne-au și ajutat Dumnezeu.

Și iată că sosi vreme să ne așezăm Mitropolit din națiunea noastră, ca să fie Biserica Românească neatârnată precum au fost. Apoi, cu ceilalți confrăți ce-s cu noi în același rit, deși de altă națiune, să prindem mână, și în trebile cele mai grele, rituale sau religioase, de s-ar ivi ceva reformă, unii fără alții să nu facem cât mai puțină învoire în Biserica Orientală, și cuvântul ne unit să fie șters din Biserica Orientală Română”¹⁴⁹.

Congresul de la Viena poate fi considerat ca un epilog al revoluției românești, întreaga documentație pregătită de participanți, de la memorii până la datele statistice ale jertfei depuse în slujba casei imperiale, sintetizând cea mai mare parte a aspirațiilor noastre naționale. După cum răzbate din corespondența purtată de Athanasie Boțco cu ierarhia Episcopiei Aradului, pregătirea congresului a fost făcută în condiții diferite de alte situații similare din trecut, fapt ce demonstrează că evenimentele anilor 1848-1849 au adus schimbări în viața internă a Bisericii Ortodoxe, fără însă a altera tradiția. Aflat la Viena, arhimandritul Popescu îi solicita protoprezbiterului orădean să insiste pe lângă episcop și să-i recomande acestuia, ca înainte de trimiterea delegaților să convoace „mai nainte sinod particularu sau adunare diecezană din preoțime și mireni, după datina cea veche a bisericii noastre”, pentru ca în felul acesta „episcopii cu mai multă vază, asigurând și auctoritatea, să poată grăi în numele poporului și a preoțimeii”. Propunerea trădează o undă de democratizare a raporturilor din sânul bisericii, chiar dacă face trimitere la „datina cea veche”, permisiune ce nu putea fi întâlnită sub autoritatea ecleziastică

¹⁴⁴ *Ibidem*

¹⁴⁵ Simion Retegan, *Un epilog al revoluției române pașoptiste: deputăția de la Viena din 1850*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 283-295

¹⁴⁶ Mai departe, textul original a fost înlocuit cu inserția așternută pe manșeta documentului – „Sub acesta nu au fost 4 episcopii: Vârșeț, Oradea Mare, Muncaci și Bistrița, dar pre la capătul sutei a 17-lea, s-au împilat prin unirea unora dintre Români cu Biserica apusului” – n.n. A.Ț.

¹⁴⁷ inserție în textul original, în formă adnotată pe manșeta documentului – n.n. A.Ț.

¹⁴⁸ inserție în textul original, în formă adnotată pe manșeta documentului – n.n. A.Ț.

¹⁴⁹ AN-SJBh, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar 37/1852, f. 155

sârbească de până atunci. Era oferit exemplul episcopului Ardealului, Andrei Șaguna, care convocase deja un sinod în ținuturile păstorite de el. Din comitatele ungurene erau desemnați să participe 22 de delegați „plenipotenți”, printre care și „I. Popasu și A. Iancu”¹⁵⁰.

În obișnuitul său joc duplicitar, Curtea vieneză nu va respinge deschis pretențiile formulate de români, ci va tergiversa rezolvarea lor. Pentru demnitarii austrieci, trecând peste exotismul și originea lor latină, românii nu reprezentau altceva decât o națiune de țărani și preoți, fără nobilime, fără orașe, și cu o elită aflată abia în stadiul de formare. Purtătorii de cuvânt ai românilor erau priviți ca fiind deosebit de periculoși, deoarece se ridicaseră din masele de țărani, și ca atare nu se putea aștepta nimic bun din partea lor pentru stăpânire, căci erau susținătorii unor revendicări radicale¹⁵¹.

În ansamblul ei, revoluția românilor din imperiu s-a înscris ca o nouă filă în lupta de emancipare națională purtată de-a lungul veacurilor, ridicată de această dată la un nivel superior grație nucleului „inteligentei”, preoți, avocați, notari sau ofițeri, formată în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Modalitățile diferite de abordare și selecție a mijloacelor de realizare a scopurilor propuse, mergând de la liberalismul individual, îmbrățișat de reprezentanții românilor din comitatele extra-carpatiche, „gruparea Gojdu” în Arad și Bihor sau „gruparea Eftimie Murgu” în Banat, până la liberalismul colectiv manifestat de elita transilvăneană sub autoritatea corifeului Simion Bărnuțiu și a eroului Avram Iancu, nu au știrbit cu nimic caracterul unitar al programului românesc. Deosebirea de opțiune a fost numai rezultatul unor condiții și stări de lucruri preexistente, care și-au pus amprenta în mod natural asupra evoluției evenimentelor. Românii din comitatele ungurene nu prea au avut de ales, deoarece în alcătuirea administrativ teritorială a Ungariei se încadrau ca o minoritate etnică, în plus, printr-un accident al istoriei Biserica Ortodoxă era lipsită de o ierarhie autocefală. Situația românilor din Transilvania era cu totul diferită. Ideea unei provincii autonome față de statul maghiar i-ar fi propulsat pe români în fruntea societății, ei fiind majoritari în acest ținut.

Revoluția a adus, totuși, începutul mult doritului proces de desprindere a românilor ortodocși de sub ascultarea Mitropoliei de Carloviț. Până la încheierea dualismului austro-ungar din 1867, ea va rămâne principală instituție de cultivare și promovare a sentimentului național românesc, și va continua să formeze viitoarele elite ale națiunii noastre.

¹⁵⁰ *Idem*, fond Parohia Ortodoxă Centrală Oradea, dosar 7/1848, f. 15

¹⁵¹ Simion Retegan, *loc cit.*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 283-295